

Trgovina radnom snagom u Bosni i Hercegovini: faktori rizika, trendovi i izazovi

Finansirano
od strane Evropske unije
i Vijeća Evrope

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Implementirano
od strane Vijeća Evrope

Trgovina radnom snagom u Bosni i Hercegovini:

faktori rizika,
trendovi i izazovi

**Izdanje na engleskom jeziku:
LABOUR TRAFFICKING
IN BOSNIA AND HERZEGOVINA:
RISK FACTORS, TRENDS AND
CHALLENGES.**

Ova publikacija je izrađena uz finansijsku podršku Evropske unije i Vijeća Evrope u okviru zajedničkog projekta „Prevencija i borba protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini“. Stavovi izraženi u publikaciji ne predstavljaju nužno zvanične stavove Evropske unije ili Vijeća Evrope.

Reprodukcija odlomaka (do 500 riječi) je odobrena, osim u komercijalne svrhe, sve dok se čuva cjelovitost teksta, odlomak se ne koristi izvan konteksta, ne pruža nepotpune informacije ili ne dovodi na drugi način u obmanu čitaoca u pogledu prirode, opsega ili sadržaja teksta. Izvorni tekst uvijek mora biti priznat na sljedeći način „© Vijeće Evrope, 2022“. Svi ostali zahtjevi koji se tiču reprodukcije/prevoda cijelog ili dijela dokumenta, trebaju se uputiti Direktoratu za komunikacije Vijeća Evrope (F-67075 Strasbourg Cedex ili na e-mail publishing@coe.int).

Dizajn naslovnice i prijelom:
Štamparija Intea

Naslovna fotografija:
Freepik

Redakcija teksta ove publikacije radi ispravke tipografskih i gramatičkih grešaka nije rađena.

© Vijeće Evrope, septembar 2022.
Sva prava zadržana.
Licencirano Evropskoj uniji pod uslovima.

Table of Contents

Zahvala	7
Lista skraćenica	9
I. Uvod	11
Ključni pojmovi i definicije	12
Kontinuum eksploatacije	13
Trgovina u svrhu radne eksploatacije: jedan od najvećih izazova u Evropi i svijetu	14
II. Stanje u zemlji u pogledu trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije	15
Trendovi u trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini	15
Odgovor na trgovinu ljudima u svrhu radne eksploatacije	16
Pristup žrtava pravosuđu i efikasnim pravnim lijekovima	22
III. Faktori rizika i podložnosti trgovini ljudima u svrhu radne eksploatacije	25
Ekonomsko i socijalno okruženje	25
Stanje na tržištu rada	26
Neformalna ekonomija i sektori izloženi riziku	28

Radni uslovi i opasnosti na radu	30
IV. Ugrožene grupe i profili izloženi riziku od trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije	33
Mladi	33
Romske zajednice	33
Ustupanje radnika	35
Radnici u domaćinstvu	36
Migranti i izbjeglice	36
V. Jačanje odgovora na trgovinu ljudima u svrhu radne eksploatacije	39
Sprječavanje trgovine u svrhu radne eksploatacije	39
Zaštita žrtava trgovine u svrhu radne eksploatacije	42
Pristup pravdi i pravni lijekovi za žrtve	43
Prilog I. Pregled relevantnih međunarodnih instrumenata	45
Prilog II. Pregled predmeta "SerbAz"	49
Prilog III. Lista intervjuisanih	53
Prilog IV. Reference i izvori za više informacija	54

Zahvala

Zahvaljujemo domaćim i međunarodnim konsultantima i stručnjacima koji su svojim vrijednim doprinosom i stručnim znanjem pružili veliku podršku u izradi ove studije u okviru projekta „Prevencija i borba protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini“:

Mike Dottridge, međunarodni konsultant za pitanja ljudskih prava povezanih sa iskorištavanjem. Radio je za Amnesty International i Anti-Slavery International, kao i za razne međunarodne organizacije, a autor je više studija i članaka.

Amela Efendić predvodi sarajevski ured Međunarodnog foruma solidarnosti - EMMAUS, Evropskog resursnog centra za sprječavanje zlostavljanja djece na internetu i drugih oblika eksploatacije i Centra za sigurni internet u Bosni i Hercegovini. Posjeduje široko iskustvo u oblasti borbe protiv trgovine ljudima i zlostavljanja djece na internetu. Također je certificirana instruktorka i autorica brojnih publikacija.

Lejla Gačanica, istraživačica i pravna savjetnica sa posebnim interesovanjem za kulturu sjećanja, ustavno pravo, ljudska prava i rodnu osviještenost, a iz navedenih oblasti objavila je analitičke i istraživačke radove.

Hajrija Hadžiomerović-Muftić svoju funkciju konsultantice za pitanja vezana za efikasno krivično gonjenje za krivična djela trgovine ljudima, nasilja i seksualnog zlostavljanja žena i djece nastavlja na temeljima prethodnog iskustva stečenog radom na poziciji tužiteljice u Tužilaštvu Federacije Bosne i Hercegovine. Bila je članica Udarne grupe za borbu protiv trgovine ljudima i edukatorica je Centra za edukaciju sudija i tužilaca.

Ivana Radović, međunarodna konsultantica specijalizirana za trgovinu ljudima, rodnu osviještenost i pitanja migracija. Koordinirala je aktivnosti na prevenciji, edukaciji i podizanju svijesti u NVO-u ASTRA Srbija, a certificirana je instruktorka i autorica više publikacija.

Dervo Sejdić, potpredsjednik i **Sanela Bešić**, izvršna direktorica Romskog informativnog centra Kali Sara. Gospodin Sejdić i gospođa Bešić su istaknuti aktivisti u zastupanju interesa Roma u Bosni i Hercegovini i borbi protiv diskriminacije Roma. Poduzimanjem aktivnosti na istraživanjima, praćenju i zastupanju posvećeni su stvaranju pozitivne slike o romskoj zajednici i očuvanju jezičkog, kulturnog i historijskog naslijeđa Roma.

Klara Skrivankova, međunarodna konsultantica za pitanja savremenog ropstva i odgovornog poslovanja. Radila je za više organizacija civilnog društva kao što su: Anti-Slavery International, La Strada i Ethical Trading Initiative. Ona je koordinatorica, instruktorica i autorica brojnih publikacija.

Lista skraćenica

BD BiH	Brčko distrikt Bosne i Hercegovina
BiH	Bosna i Hercegovina
EKLJP	Evropska konvencija o ljudskim pravima (Konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda)
ESLJP	Evropski sud za ljudska prava
EU	Evropska unija
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
GRETA	Grupa eksperata za suzbijanje trgovine ljudima Vijeća Evrope
HDI	indeks ljudskog razvoja
KP	krivično pravo
LKT	lokalni koordinacioni timovi
MLJPI	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine
MOR	Međunarodna organizacija rada
MS BiH	Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine
NRM	nacionalni mehanizam za upućivanje žrtava trgovine ljudima
NVO	nevladina organizacija
RS	Republika Srpska
SIPA	Državna agencija za istrage i zaštitu
TLJ	trgovina ljudima
VE	Vijeće Evrope
VM BiH	Vijeće ministara Bosne i Hercegovine

I. Uvod

Ova studija pripremljena je u okviru projekta „Prevencija i borba protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini“ koji se provodi u sklopu zajedničkog programa Evropske unije i Vijeća Evrope pod nazivom Horizontal Facility za Zapadni Balkan i Tursku 2019-2022. Zasnovana je na istraživanju koje je provela grupa konsultanata, a koji su podatke prikupljali analizom dokumentacije i razgovorom sa relevantnim akterima, u periodu od 2019. do 2021. godine.

Studija se temelji na pretpostavci da, kako bi izradila efikasne preventivne strategije, državna tijela trebaju biti upoznata sa širim društvenim i ekonomskim kontekstom i strukturalnim faktorima uslijed kojih pojedinac i zajednica postaju podložni trgovini ljudima. Dakle, cilj studije je obezbijediti uvid u strukturalne faktore (kao što su stavovi prema Romima ili drugim etničkim manjinama, duboko ukorijenjena diskriminacija, društveno otuđenje koje dovodi do ekonomske ugroženosti, stav prema rodnoj pripadnosti) kao i druge elemente (pristup tržištu rada, učešće u neformalnoj ekonomiji, slabo provođenje zakona, nizak nivo osviještenosti u osjetljivim zajednicama i široj javnosti).

Očekuje se da će analiza tih faktora i elemenata doprinijeti boljem razumijevanju osnovnih uzroka i situacija koje dovode do podložnosti trgovini radnom snagom. Cilj izvještaja je potaknuti razgovore na nivou države o razvijanju konstruktivnih mjera prevencije i ciljanih strategija za ublažavanje navedenih faktora.

Ključni pojmovi i definicije

U cilju jačanja provođenja obaveze sprječavanja i borbe protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije,¹ GRETA je objavila *Pregled dobrih praksi* za rješavanje pitanja trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije i *Stručno uputstvo* o sprječavanju i borbi protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije² (u daljem tekstu: Stručno uputstvo GRETA-e), u kojima se navodi pregled mjera koje države članice mogu poduzeti, kao i objašnjenje ključnih pojmova i definicija.

Kako se navodi u Stručnom uputstvu GRETA-e, „Međunarodno usaglašena definicija trgovine ljudima, ponovljena u članu 4. Konvencije Vijeća Evrope o suzbijanju trgovine ljudima, kao i drugim instrumentima, uključuje tri elementa: „radnja” (vrbovanje, prevoz, premještanje, skrivanje ili prihvrat osoba), uz upotrebu „sredstava” (primjena prijetnje ili sile ili drugih oblika prinude, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlasti ili položaja bespomoćnosti ili davanje ili primanje isplata ili drugih koristi radi dobijanja pristanka osobe koja ima kontrolu nad drugom osobom) u „svrhu” njenog iskorištavanja. Definicija obuhvata otvorenu listu praksi „iskorištavanja”, a koje uključuju iskorištavanje prostitucije drugih osoba ili druge oblike seksualnog iskorištavanja, prisilni rad ili pružanje usluga, ropstvo ili odnose slične ropstvu, služenje, ili odstranjivanje tjelesnih organa. Pristanak žrtve na planirano iskorištavanje nevažan je u slučajevima u kojima je primijenjeno bilo koje od „sredstava” ili kada je osoba kojom se trguje dijete.”

U Stručnom uputstvu GRETA-e dalje se navodi da se „termin trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije koristi kako bi se razlikovala trgovina ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja i trgovina ljudima u svrhu iskorištavanja u različitim privrednim sektorima, kako u formalnoj tako i u neformalnoj ekonomiji. Pojam „radne eksploatacije” u kontekstu trgovine ljudima minimalno obuhvata prisilni rad ili pružanje usluga, ropstvo ili odnose slične ropstvu i služenje - pojmove koji su općeprihvaćeni u

¹ GRETA, Pregled dobrih praksi za rješavanje pitanja trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, 2020. Dostupno na: <https://rm.coe.int/mpendium-of-good-practices-in-addressing-trafficking-in-human-beings-f/16809f9bef>
Verzija na bosanskom jeziku dostupna na: <https://rm.coe.int/pregled-dobrih-praksi-u-rjesavanju-trgovine-ljudima-u-svrhu-radne-eksp/1680a287db>

² GRETA, Stručno uputstvo o sprječavanju i borbi protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, 2020. Dostupno na <http://rm.coe.int/guidance-note-on-preventing-and-combating-trafficking-in-human-beings-/1680a1060c>
Verzija na bosanskom jeziku dostupna na: <https://rm.coe.int/hf20-translation-greta-guidance-note-thb-for-le-bhs/1680a43b38>

međunarodnom pravu, uključujući i praksu Evropskog suda za ljudska prava vezanu za član 4. Evropske konvencije o ljudskim pravima (EKLJP). Prisilni ili obavezni rad posebno je definisan u članu 2.(1) Konvencije Međunarodne organizacije rada (MOR) o prisilnom radu (br. 29 iz 1930. godine) kao „svaki rad ili usluga koji se od neke osobe zahtijeva pod prijetnjom bilo kakve kazne i na koji ta osoba nije dobrovoljno pristala.”³

Kontinuum eksploatacije

Pojam eksploatacije pominje se, ali nije definisan u međunarodnom pravu. GRETA ističe da je: “Zbog nepostojanja jasne definicije „eksploatacije” teško povući crtu između eksploatacije u smislu povrede radničkih prava i ekstremne eksploatacije koja predstavlja prisilni rad. U kontekstu trgovine ljudima postoji opća podrška za razumijevanje „eksploatacije” – u smislu nepravdnog iskorištavanja ugroženosti ili stanja potrebe druge osobe – kao kontinuumu,⁴ mada loše definisanog i nestatičnog. Dok na jednom kraju imamo situacije koje dovode do povrede radničkih prava, kao što je neplaćanje propisane minimalne zarade, drugu krajnost predstavljaju situacije izrazite nepravde prednosti i vrlo ozbiljne štete nastale kao njena posljedica. Trenutno je nejasno gdje se u tom kontinuumu radna eksploatacija prestaje smatrati problemom radnog prava, a počinje smatrati problemom u okviru krivičnog prava.”⁵

Slika 1: Kontinuum eksploatacije

³ Ibid., str. 4, Lista relevantnih međunarodnih ugovora navodi se u Prilogu I.

⁴ Klara Skrivankova, Između dostojanstvenog i prisilnog rada: ispitivanje kontinuumu eksploatacije, Fondacija Joseph Rowntree, novembar 2010.godine (Between decent work and forced labour: examining the continuum of exploitation, Joseph Rowntree Foundation, November 2010)

⁵ GRETA, Stručno uputstvo o sprječavanju i borbi protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, Vijeće Evrope, str. 5.

Trgovina u svrhu radne eksploatacije: jedan od najvećih izazova u Evropi i svijetu

Izvještaji Grupe eksperata Vijeća Evrope za suzbijanje trgovine ljudima (GRETA) ukazuju na rast trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije u cijeloj Evropi.⁶ Prisutna je u više privrednih sektora, uključujući građevinu, ugostiteljstvo, poljoprivredu, rad u domaćinstvu, proizvodnju, čišćenje i pripremu i dostavu hrane i pića, i to u formalnoj i neformalnoj ekonomiji, a uključuje žene, muškarce i djecu.

GRETA konstatuje da je suzbijanje trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije i borba protiv nje puna izazova i to iz više razloga. Činjenica da akteri u borbi protiv trgovine ljudima i šira populacija ne posjeduju jasno razumijevanje koncepta trgovine radnom snagom predstavlja jednu od najvećih prepreka aktivnostima na sprječavanju trgovine ljudima. Informiranost institucija o specifičnostima trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije dugo vremena je zaostajala za informiranošću o trgovini ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja, a to je uticalo na sposobnost proaktivnog prepoznavanja situacija koje uključuju radnu eksploataciju. Dodatne izazove predstavljaju razlike u tumačenju i praktičnoj primjeni standarda rada i razumijevanju radne eksploatacije.⁷

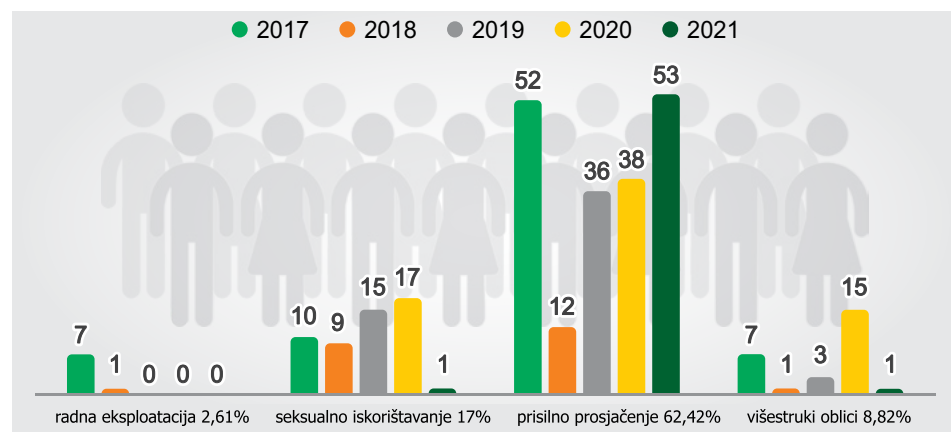
⁶ GRETA, Tematsko poglavlje o trgovini ljudima u svrhu radne eksploatacije iz Sedmog općeg izvještaja GRETA-e iz 2017. godine. Dostupno na: <https://rm.coe.int/labour-exploitation-thematic-chapter-7th-general-report-en/16809ce2e7>

⁷ Ibid.

II. Stanje u zemlji u pogledu trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije

Trendovi u trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini

- **U periodu od 2017-2021. godine registrovano je 306 potencijalnih žrtava trgovine ljudima.** Status „potencijalne žrtve” trgovine ljudima nekoj osobi se dodjeljuje nakon što je nadležni organ kao takvu prepozna. Da bi se neka osoba smatrala žrtvom trgovine ljudima, nadležni sud mora donijeti pravosnažnu presudu za krivično djelo trgovine ljudima.
- **Više od dvije trećine (69%) potencijalnih žrtava bile su žene i djevojke.**
- **Ukupno 62%** potencijalnih žrtava činila su djeca. Mnoga od njih potiču iz romskih zajednica, a iskorištavani su prije svega za prisilno prosjačenje, kao i u svrhu seksualnog iskorištavanja i prisilnih brakova.
- **Više od polovine (62%) potencijalnih žrtava bile su predmet trgovine u svrhu prisilnog prosjačenja,** nakon čega slijedi seksualno iskorištavanje (17%).
- Nakon 2017. godine registrovano je samo 8 potencijalnih žrtava trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije (2,6% od ukupnog broja žrtava).
- **Velika većina žrtava bili su državljani Bosne i Hercegovine (92%),** a većinom se trgovalo unutar zemlje.
- Postoje razlozi da se vjeruje da je stvarni broj žrtava trgovine ljudima znatno veći. Nakon 2018. godine Bosna i Hercegovina je doživjela priliv migranata i izbjeglica, a iako su osobe u pokretu posebno izložene opasnosti da postanu žrtve trgovine ljudima, među njima su prepoznate samo tri žrtve trgovine ljudima.

Slika 2: Broj žrtava po obliku iskorištavanja od 2017 do 2021.

Odgovor na trgovinu ljudima u svrhu radne eksploatacije

Trgovini ljudima u svrhu radne eksploatacije u Bosni i Hercegovini se posljednjih godina posvećuje više pažnje, što je, između ostalog, i rezultat projekata realiziranih u saradnji sa međunarodnim organizacijama. I pored toga, iz razgovora obavljenih za potrebe provođenja ove studije može se zaključiti da brojni slučajevi trgovine radnom snagom ne budu prepoznati. Žrtve svoja iskustva rijetko prijavljuju nadležnim organima, a o vrbovanju žrtava ili načinima prisile i iskorištavanja zna se relativno malo. Pored toga, neefikasna koordinacija i saradnja između aktera u suzbijanju trgovine ljudima može stvoriti okruženje u kojem trgovina radnom snagom prolazi nezapaženo.

Krivično zakonodavstvo

Krivični zakon Bosne i Hercegovine (član 186.) kriminalizira međunarodnu trgovinu ljudima koja podrazumijeva trgovinu licem u državu u kojoj nema prebivalište ili trgovinu licem koje nije državljanin te države u svrhu seksualnog iskorištavanja, prisilnog rada ili usluga, ropstva ili odnosa sličnog ropstvu, služenja, odstranjivanja dijelova ljudskog tijela ili u svrhu nekog drugog iskorištavanja.

Krivični zakoni Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko distrikta kriminaliziraju trgovinu ljudima u svrhu prostituiranja druge osobe ili drugih oblika seksualnog iskorištavanja, prisilnog rada ili usluga, ropstva ili odnosa sličnog ropstvu, služenja, odstranjivanja dijelova ljudskog tijela ili drugog iskorištavanja.

Radno zakonodavstvo

Prema izvještaju GRETA-e⁸, radno zakonodavstvo i proširenje područja primjene zaštite rada na sve sektore privrede i na neprijavljene radnike, inspekcije rada i inspekcije radnih mjesta, uključujući zaštitu zdravlja i sigurnosti na radu, poštivanje standarda rada i zakona o prihodima, igraju važnu ulogu u sprječavanju slučajeva trgovine ljudima i prepoznavanju mogućih žrtava. Osim toga, inspektori rada mogu imati aktivnu ulogu u sprječavanju i otkrivanju slučajeva trgovine radnom snagom, kao i zaštiti žrtava čiji je integritet narušen i povrijeđena prava, obzirom da oni najčešće na raspolaganju imaju niz diskrecionih mjera.

U Bosni i Hercegovini pitanja koja se tiču radnih odnosa uređena su radnim zakonodavstvom na nivou Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko distrikta. Tim zakonima regulirani su ugovori o radu, radno vrijeme, zaštita na radu, praznici i odsustva, minimalna visina naknade plaće za rad, zaštita radničkih prava, mjere zaštite žena i djece, učešće radnika u sindikatu, kolektivni ugovori, rješavanje sporova između radnika i poslodavca i druga pitanja. Iako se u navedenim zakonima „trgovina ljudima“ ne pominje izričito, oni upućuju na „prisilni rad“ ili „obavezni rad“ i predviđaju zabranu „radne eksploatacije“ i „diskriminacije“.

Praćenje provođenja zakona i propisa kojima se reguliraju pitanja vezana za radne odnose potpada pod odgovornost inspektora rada na nivou dva entiteta i Brčko distrikta. U Bosni i Hercegovini, inspektor rada može izdati nalog za otvaranje prekršajnog postupka protiv poslodavca pred sudom, ili rješenje kojim se poslodavcu nalaže otklanjanje nepravilnosti i nedostataka. U praksi inspektori to ovlaštenje koriste u slučajevima neprijavljenih radnika i/ili neopravdanog neisplaćivanja tri ili više plaća. U slučaju teže povrede prava radnika, inspektor rada može protiv poslodavca podnijeti krivičnu prijavu. Inspektori to ovlaštenje koriste u slučajevima fizičke povrede na radu ili smrti na radnom mjestu. Prema podacima prikupljenim u okviru projekta EU/VE „Prevenција i borba protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini“, u maju 2022. godine u svim inspektoratima u Bosni i Hercegovini bila su zaposlena ukupno 92 inspektora rada, dok broj aktivnog stanovništva iznad 15 godina starosti iznosi 2.926.000.⁹

⁸ GRETA, Sedmi opći izvještaj o aktivnostima GRETA-e, tematsko poglavlje o trgovini ljudima u svrhu radne eksploatacije (2017, godina), strana 28; i Stručno uputstvo o sprječavanju i borbi protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije (2020), tačka 35.

⁹ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine; Bosna i Hercegovina u brojevima, decembar 2021. godine <https://bhas.gov.ba/Calendar/Category/30?lang=en>

Sprječavanje trgovine radnom snagom

Strategija za borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini (2020-2023) poduzimanje mjera protiv trgovine radnom snagom prepoznaje kao prioritet i uključuje obavezu podizanja svijesti profesionalnog osoblja, a posebno policijskih službenika i nosilaca pravosudnih funkcija, kao i mjere za jačanje odnosa sa akterima na tržištu rada u cilju poboljšanja odgovora na ovu pojavu. Strategijom se predviđa jačanje sprječavanja trgovine radnom snagom širenjem lažnih ponuda za posao internetom, saradnja sa privatnim sektorom, te revidiranje nacionalnog mehanizma za upućivanje (NRM) radi uključivanja aktera tržišta rada i najizloženijeg profesionalnog osoblja koje se može susretati sa potencijalnim žrtvama. Strategijom se za sprječavanje trgovine radnom snagom državljana Bosne i Hercegovine u inostranstvu predviđa uspostavljanje monitoring mehanizma za bilateralne sporazume o migraciji radne snage sa drugim državama i naglašava potreba promoviranja jasnih kriterija za zvaničnu registraciju i licenciranje agencija za posredovanje u zapošljavanju, kao i nadziranje njihovog rada. Pored toga, predviđa se i uspostavljanje mehanizma ranog upozoravanja u cilju obavješćavanja građana o rizicima trgovine ljudima i kanalima za prijavljivanje i traženje pomoći.

I pored ove političke obaveze, ciljanog i koordiniranog pristupa sprečavanju trgovine radnom snagom nije bilo. Prevencija nije uključena u relevantne politike, uključujući i one usmjerene na održivi razvoj, smanjenje siromaštva i društvenu isključenost, te upravljanje migracijama. Malo je pažnje posvećeno rješavanju pitanja temeljnih uzroka trgovine radnom snagom. Prevencija nije usmjerena na posebne ciljne grupe kako bi se smanjila njihova osjetljivost ili povećala njihova zaštita. Protokole i kanale za prepoznavanje i upućivanje žrtava trgovine radnom snagom tek treba razviti. Za efikasne mjere i strategije zaštite potrebno je razumijevanje društvenih, ekonomskih i strukturalnih faktora uslijed kojih pojedinci i zajednice postaju podložni trgovini ljudima, a trebaju se temeljiti na potrebama osjetljive populacije i razvijati uz njihovo učešće.

Prema GRETA-i, za uspješno rješavanje slučajeva trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije od ključne važnosti je saradnja sa sindikatom i NVO-ima i njena strukturirana organizacija¹⁰. Uloga sindikata uključivala je osiguravanje da vlasti ispunjavaju svoje obaveze vezane za ostvarivanje i zaštitu prava radnika. Sindikat igra važnu ulogu u nadzoru nad agencijama i društvima za posredovanje u zapošljavanju u cilju otkrivanja i sprječavanja postupaka koji mogu dovesti do trgovine ljudima, kao i pružanju pomoći radnicima u neformalnom sektoru kod zahtijevanja prava.

Čini se da su sindikati u Bosni i Hercegovini slabo informirani o trgovini ljudima i da se pitanjem radne eksploatacije bave sa stajališta socijalnih prava radnika. Predstavnici sindikata sa kojima smo razgovarali za potrebe izrade ove studije pozivali su se na novije izmjene domaćih zakona o radu i izrazili zabrinutost da bi te izmjene poslodavcima mogle omogućiti dalje kršenje prava radnika. Na primjer: iako je zakonima o radu obezbijeđena osnova za minimalnu platu u cijeloj zemlji (u oba entiteta i Brčkom distriktu), oni poslodavcima omogućavaju da, ako kolektivni ugovor ne bude potpisan u određenom roku, donesu pojedinačne propise o radu ili pravilnike o radu. Na taj način poslodavcima se otvara mogućnost da izbjegnu potpisivanje kolektivnih ugovora i da radnicima bez obzira na njihovo obrazovanje, kvalifikacije i iskustvo isplaćuju samo zakonsku minimalnu zaradu. Time ne samo da nastaju rizici od povrede radničkih prava već se podstiče i „siva ekonomija“, a obzirom da je poznato da poslodavci svojim najkvalifikovanijim radnicima pored redovne plaće svakog mjeseca dio novca plaćaju u gotovini, čime izbjegavaju plaćanje doprinosa za socijalno i penziono osiguranje.

Podizanje svijesti i informiranje je jedan od načina za sprječavanje trgovine radnom snagom. U 2020. godini, zahvaljujući sredstvima projekta „Prevencija i borba protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini“ u okviru zajedničkog programa EU i Vijeća Evrope Horizontal Facility za Zapadni Balkan i Tursku, NVO-i Fondacija Lara i Ja BiH u EU proveli su oko 30 aktivnosti kao što su javne debate, ulične akcije, video konferencije, kampanje na društvenim medijima i distribuirali promotivne materijale. NVO Novi put realizirala je kampanju „Poznaješ li svoja radnička prava?“ u cilju podizanja svijesti o rizicima trgovine radnom snagom u kontekstu pandemije COVID-a 19.

Kako bi se spriječila trgovina radnom snagom državljana BiH u inostranstvu, Agencija za rad i zapošljavanje putem interneta obezbjeđuje informacije o legalnoj i sigurnoj migraciji radnika, uslovima rada i zaštiti prava radnika u inostranstvu. Međutim, informacije se odnose samo na neke zemlje, naročito one sa kojima je Bosna i Hercegovina zaključila bilateralne sporazume u cilju omogućavanja sigurne migracije radnika (na primjer: Njemačka, Srbija, Slovenija i Katar). Pregovori o stupanju u slične sporazume sa Hrvatskom, Crnom Gorom i Ruskom Federacijom su u toku. I pored navedenih sporazuma, mnogi državljani odlaze u inostranstvo da bi radili bez radne dozvole, a kako rade nezakonito i boje se krivičnog gonjenja, kada postanu žrtve radne eksploatacije pomoć vlasti ili diplomatskih misija Bosne i Hercegovine rijetko traže.

¹⁰ GRETA, Sedmi opći izvještaj o aktivnostima GRETA-e, tematsko poglavlje o trgovini ljudima u svrhu radne eksploatacije (2017. godina), strana 29

Otkrivanje i identifikacija potencijalnih žrtava

Kako je ranije navedeno, u Bosni i Hercegovini je u periodu od 2017-2021. godine identificirano samo osam pretpostavljenih žrtava trgovine radnom snagom, a krivičnog gonjenja u navedenim slučajevima nije bilo. U zvaničnim evidencijama nisu zabilježeni podaci o sektorima u kojima je došlo do trgovine radnom snagom, niti su podaci razvrstani po starosnoj dobi ili polu.

„Pravila o zaštiti žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine“ i „Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima“ predviđaju mogućnost samoidentifikacije žrtava, što profesionalno osoblje tumači na način da se žrtve same predstavljaju službenoj osobi i izjavljuju da su predmet trgovine ljudima, a ne da to, nakon obavljanja zvaničnog intervjua, utvrđuje profesionalno osoblje.

Uključivanje inspektora rada u zajedničke poslove sa drugim službenicima za provođenje zakona u Bosni i Hercegovini bilježi se sa početkom njihovog uključivanja u lokalne timove za monitoring. Međutim, njihovo učešće u zvaničnim strukturama za sprječavanje trgovine ljudima nije samo po sebi dovoljno da bi one bile efikasne. Inspektori rada imaju ovlaštenje da vrše inspekcije u svim privrednim sektorima, ali nemaju dovoljno resursa. Inspekcije se zasnivaju na procjeni rizika i ranijim kršenjima radnog zakonodavstva od strane poslodavaca, dok je inspekcije privatnih domaćinstava moguće provesti samo uz nalog suda. Inspektori rada uglavnom moraju najaviti svoje posjete, s tim da imaju određeno diskreciono pravo da odluče da li bi prethodno upozorenje moglo ometati efikasnost inspekcije.

Posljednjih godina je uz podršku međunarodnih organizacija, uključujući Vijeće Evrope, organizovano više obuka kako bi se poboljšalo znanje inspektora rada o trgovini ljudima. U 2016. godini izrađen je sveobuhvatan priručnik za inspektore rada sa smjernicama i pokazateljima za otkrivanje i identifikaciju žrtava i dostavljen svim inspektoratima rada. Inspekcije su provedene u raznim sektorima, a naročito na gradilištima i u ugostiteljstvu, pri čemu je pronađen značajan broj radnika koji su radili bez ugovora i osiguranja. Provedene su i inspekcije privatnih agencija za posredovanje u zapošljavanju, a koje su rezultirale brojnim prekršajnim nalogima, i to uglavnom zbog nezakonitih praksi ustupanja radnika drugim poslodavcima putem ugovora o tehničkoj saradnji¹¹.

Uprkos navedenim inicijativama, do sada u toku inspekcija rada nije identificirana ni jedna žrtva trgovine ljudima, a trgovina radnom snagom i dalje se ne prijavljuje u dovoljnoj mjeri. Najčešći razlozi su strah od

¹¹ GRETA, Izvještaj o Bosni i Hercegovini, Treći krug ocjenjivanja, GRETA(2022)06, tačka 170.

posljedica koje bi mogli pretrpjeti od trgovaca ljudima i jezička barijera u komunikaciji sa javnim službenicima. Prepoznavanje znakova trgovine ljudima još uvijek predstavlja izazov. Svo profesionalno osoblje uključeno u nacionalni mehanizam za upućivanje treba biti upoznato sa specifičnostima trgovine radnom snagom, biti kvalificirano za otkrivanje slučajeva, znati kako komunicirati sa potencijalnim žrtvama i zadobiti njihovo povjerenje.

Istraga i krivično gonjenje slučajeva

U zvaničnim podacima ne navode se informacije o ranijim slučajevima niti evidencije o presudama vezanim za trgovinu ljudima u svrhu radne eksploatacije u Bosni i Hercegovini. Za istragu i krivično gonjenje od ključne važnosti je potvrđivanje priče žrtve. Obzirom da se optužba za trgovinu radnom snagom u velikoj mjeri oslanja na dokaze koje žrtva navodi, a da bi se ispunili standardi dokazivanja potrebni u krivičnom postupku, te dokaze uglavnom je potrebno potkrijepiti. Zato je od ključne važnosti da nadležna tijela sa žrtvama uspostave odnos povjerenja kako bi im se osigurala bezbjednost i potrebna pomoć.

Podaci prikupljeni za potrebe ove studije ukazuju da se u Bosni i Hercegovini općenito istražuje samo mali broj slučajeva trgovine ljudima. Također je konstatovano da nema dosljedne primjene zakona o sprječavanju trgovine ljudima. Sudovi primjenjuju blage kazne ili prekvalifikuju krivično djelo u lakše. Mehanizmi zaštite žrtava također su nedovoljni, a naročito u slučajevima koji uključuju trgovinu ljudima u svrhu radne eksploatacije. Ti slučajevi također se prekvalifikuju u lakša krivična djela, kako je prikazano

Slučaj uključuje dvije odrasle osobe i troje djece kojima su trgovale dvije muške osobe optužene da su koristili „prijetnje, upotrebu sile, obmanu i prinudu za vrbovanje i prevoz žrtava u svrhu prisilnog prosjačenja, služenja u domaćinstvu i u druge svrhe iskorištavanja“.

Tužilaštvo Brčko distrikta je 2013. godine optužilo počinioca za krivično djelo trgovina ljudima (član 207., tačka a) Krivičnog zakona Brčko distrikta). Suđenje je trajalo pet godina. U toku suđenja u prvostepenom postupku sud je optužbu prekvalifikovao u „iznuđivanje“, a počinioci su 2016. godine osuđeni na kaznu zatvora u trajanju od osam mjeseci.

Nakon žalbe tužilaštva, Apelacioni sud je 2017. godine prihvatio i uputio predmet na drugo suđenje, te proglasio da je prvostepeni sud „...**nenadležan za izmjenu kvalifikacije optužbe**... i da je na taj način u potpunosti narušio objektivni identitet optužbe i presude.“ Na drugom suđenju održanom 2017. godine, počinioci su osuđeni na kaznu zatvora u trajanju od jedne godine za krivično djelo trgovina ljudima, kako je i stajalo u prvoj optužnici. Apelacioni sud Brčko distrikta Bosne i Hercegovine potvrdio je 16. januara 2018. godine prvostepenu presudu Osnovnog suda Brčko distrikta Bosne i Hercegovine.

u sljedećem primjeru:

Pravni stručnjaci sa kojima smo obavili razgovor naglasili su potrebu za specijalizacijom sudija, tužilaca i službenika za provedbu zakona za postupanje u predmetima trgovine ljudima i razumijevanje njihove složenosti, čime bi se osiguralo da kvalificirani stručnjaci budu kontakt osobe za krivična djela vezana za trgovinu ljudima.

Najpoznatiji slučaj gdje su državljani BiH bili predmet trgovine u svrhu radne eksploatacije je takozvani slučaj SerbAz koji se odnosi na radnike migrante iz Bosne i Hercegovine, Srbije i Sjeverne Makedonije koji su angažovani na radu u Azerbejdžanu. Nakon što su iscrpili sve domaće pravne lijekove, 33 državljana Bosne i Hercegovine koji su 2009. godine angažovani u Azerbejdžanu kao privremeni strani građevinski radnici, podnijeli su žalbu Evropskom sudu za ljudska prava. Dana 07.10.2021. godine, Sud je u predmetu *Zoletić i drugi protiv Azerbejdžana (predstavka br. 20116/12)*¹² odlučio da je obzirom da vlasti Azerbejdžana nisu provele efektivnu istragu u pogledu pritužbi podnosilaca predstavke u vezi s navodnim prinudnim radom i prekograničnom trgovinom ljudima nastupila povreda člana 4., stav 2. Evropske konvencije o ljudskim pravima. Sud je utvrdio da ukupnost činjenica i podnesaka podnosilaca predstavke u domaćim parničnim postupcima i pred Sudom (u vezi sa prinudnim prekomjerno dugim radnim smjenama, neodgovarajućom ishranom i zdravstvenom zaštitom, fizičkim i drugim oblicima kažnjavanja, zadržavanjem dokumenata i ograničavanjem kretanja) čini „dokazivu tvrdnju“ da su podnosioci predstavke bili podvrgnuti trgovini ljudima i prinudnom radu. Svakom podnosiocu predstavke dosuđena je naknada za nematerijalnu štetu u iznosu od 5.000 EUR.

Pristup žrtava pravosuđu i efikasnim pravnim lijekovima

Kako se navodi u GRETA-inom Trećem izvještaju o Bosni i Hercegovini, žrtve trgovine ljudima mogu od počinioca tražiti nadoknadu materijalne i nematerijalne štete u krivičnom i parničnom postupku.¹³ U zakonu se navodi da sudovi mogu donijeti odluku o dosuđivanju nadoknade u krivičnom postupku, ako takva odluka ne utiče značajno na trajanje postupka. U slučajevima kada sud donese odluku da neće suditi u predmetu, oštećenu

¹² Evropski sud za ljudska prava, *Zoletić i drugi protiv Azerbejdžana* (predstavka br. 20116/12). Verzija na bosanskom jeziku dostupna na: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-220769>

¹³ Pogledati tačku 66. i nastavak Trećeg izvještaja GRETA-e o Bosni i Hercegovini.

stranku može uputiti u odvojeni parnični postupak. GRETA konstatuje da u većini krivičnih predmeta gdje optuženi bude proglašen krivim, sudije ne donose odluku o imovinskopравnom zahtjevu, a na osnovu ocjene da bi to znatno produžilo trajanje postupka, te umjesto toga žrtve upućuju u parnični postupak. U slučaju kada je optuženi oslobođen optužbi, žrtva se upućuje na traženje odštete u parničnom postupku.

Kako se navodi u GRETA-inom Trećem izvještaju, žrtve trgovine ljudima u praksi imaju vrlo ograničen pristup pravosuđu i efikasnim pravnim lijekovima.

U periodu od 2009. do 2021. godine, sudovi u BiH dosudili su odštetu žrtvama trgovine ljudima u samo četiri slučaja. Odšteta je dosuđena u krivičnom postupku u tri predmeta, od kojih su se dva odnosila na seksualno iskorištavanje maloljetnih žrtava,¹⁴ a treći na krivično djelo trgovina djecom u sticaju sa krivičnim djelom vanbračna zajednica sa djetetom.¹⁵ Četvrti slučaj odnosi se na parnični postupak protiv dva trgovca ljudima koje je Sud BiH ranije osudio u krivičnom postupku.¹⁶ Međutim, nije poznato da je do sada došlo do isplate bilo kakve odštete.

Žrtve trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije mogu na osnovu relevantnih zakona o radu od poslodavca tražiti odštetu za neisplaćenu zaradu i neplaćene doprinose za socijalno osiguranje.

¹⁴ OSCE, Postizanje pravde za žrtve trgovine ljudima: Odgovor krivičnog pravnog sistema Bosne i Hercegovine, decembar 2021. godine, <https://www.osce.org/mission-to-bosnia-and-herzegovina/509345>

¹⁵ Pogledati tačku 72. Trećeg izvještaja GRETA-e o Bosni i Hercegovini, <https://rm.coe.int/greta-evaluation-report-bosnia-and-herzegovina-3rd-evaluation-round/1680a70b3b>

¹⁶ OSCE, Postizanje pravde za žrtve trgovine ljudima: Odgovor krivičnog pravnog sistema Bosne i Hercegovine, decembar 2021. godine, <https://www.osce.org/mission-to-bosnia-and-herzegovina/509345>

III. Faktori rizika i podložnosti trgovini ljudima u svrhu radne eksploatacije

Ekonomsko i socijalno okruženje

Prema UN-ovom indeksu ljudskog razvoja, Bosna i Hercegovina je klasificirana kao zemlja sa visokim srednjim dohotkom i nalazi se na 73. mjestu od ukupno 189 zemalja. Kao bivša republika Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Bosna i Hercegovina naslijedila je savremeni sistem obrazovanja, zdravstvene zaštite, socijalnog osiguranja i socijalne pomoći. Iako osnove strukture tog sistema postoje i danas, uzastopni uticaj sukoba iz 1990-tih, ekonomske tranzicije, vanjskih ekonomskih udara, politika štednje, slabog rasta i sve veće nejednakosti doveli su do toga da veći dio tog sistema nije u mogućnosti obezbijediti kvalitet zaštite i jednakost pristupa kakav je građanima potreban.

Zakonodavstvo i institucije čiji je cilj osigurati osnovna prava, zabranu diskriminacije i rodnu ravnopravnost u velikoj mjeri su uspostavljeni, ali je provođenje i dalje neefikasno. Za efikasnu primjenu osnovnih prava potrebno je jačanje administrativnih kapaciteta i adekvatni resursi. Prema procjenama Evropske komisije jednakost svih građana nije osigurana. Zaštita i uključivanje ugroženih grupa i dalje je neadekvatno, a naročito osoba sa invaliditetom, djece, LGBTI osoba (lezbijke, homoseksualci, biseksualne, transrodne i interpolne osobe), romske zajednice, pritvorenih osoba, migranata i tražilaca azila.¹⁷

Neefikasnosti u okviru sistema socijalne zaštite u Bosni i Hercegovini došle su do izražaja krizom izazvanom pandemijom. Pokazalo se da su sistemski mehanizmi neuspješni u pružanju podrške grupama osjetljivim na negativne ekonomske udare, a izdaci za socijalnu pomoć nisu usmjereni na najsiromašnije. Pandemija je pogoršala i dovela u prvi plan sistemsku i duboko ukorijenjenu ekonomsku i društvenu nejednakost, što je jedan od osnovnih uzroka trgovine ljudima.

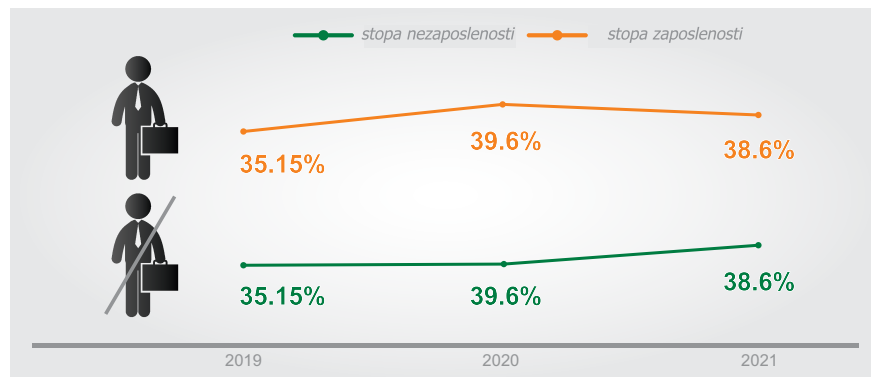
¹⁷ Komunikacija Komisije Evropskom parlamentu i Vijeću. Mišljenje Komisije o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji. Brisel, 29.5.2019. COM(2019) 261 konačna verzija.

Ekonomija Bosne i Hercegovine je u 2021. godini doživjela snažan oporavak od ekonomske krize izazvane pandemijom, sa ostvarenim rastom koji se procjenjuje na 7,1%. Nagli porast izvoza i snažan rast privatne potrošnje doveli su do rasta realnog BDP-a. Međutim, u 2022. godini očekuje se usporavanje rasta proizvodnje na 2,7%, a obzirom na poremećaj u trgovini, pogoršanje stanja sa povećanjem cijena energije i hrane izazvanim ratom u Ukrajini.¹⁸

Stanje na tržištu rada

Prilikom osmišljavanja mjera za sprječavanje trgovine ljudima važno je imati u vidu način funkcionisanja tržišta rada, u čemu ulogu imaju i politike zapošljavanja i ostvarivanje radnih prava kao i njihovo ukrštanje sa migracijskim politikama. Slab pristup zapošljavanju (uključujući diskriminaciju nekih grupa, kao što su Romi), neformalnost i nezaposlenost dovode do rasta sive ekonomije u kojoj je eksploatacija vrlo raširena. Ti faktori također podstiču iseljavanje ljudi radi traženja posla u inostranstvu.

Prema podacima MOR-a, **stanje na tržištu rada u Bosni i Hercegovini jedno je od najproblematičnijih u regionu.**¹⁹ Stope zapošljavanja i aktivnosti i dalje su vrlo niske (u 2021. godini 38,6% odnosno 47%). Nezaposlenost je i dalje visoka uprkos trendu opadanja posljednjih godina (19,1%) i to naročito nezaposlenost mladih (34% u 2019. godini). Jedna od četiri mlade osobe nije ni na školovanju, zaposlena, niti na obuci. BiH ima jednu od najnižih stopa zaposlenosti žena na Balkanu (oko 27% u prvom kvartalu 2021. godine), a žene čine 57,2% nezaposlenih.²⁰

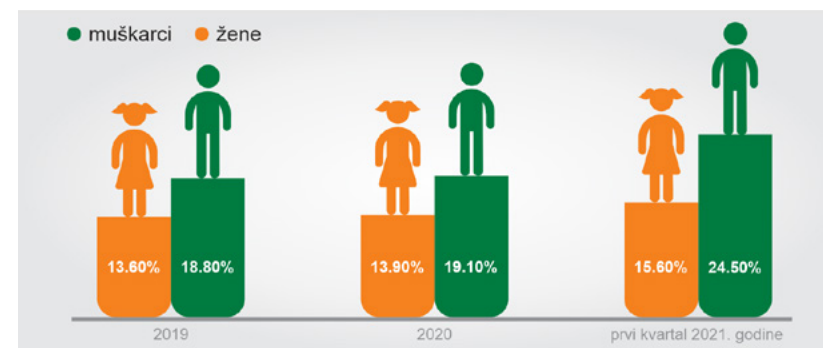

Slika 3: Stopa nezaposlenosti i zaposlenosti, u periodu 2019. – 2021.

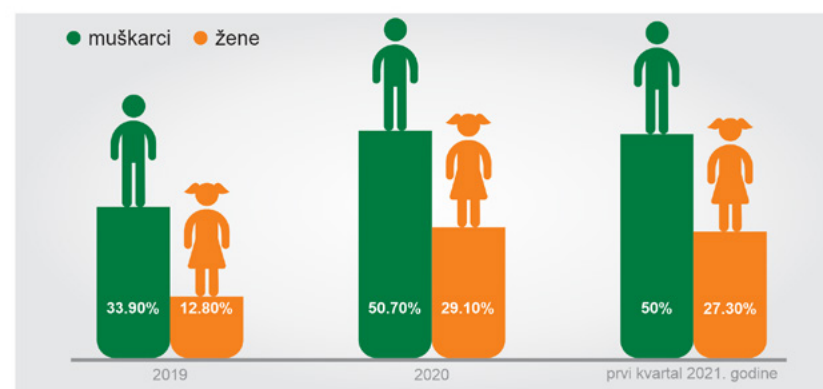
¹⁸ Svjetska banka, Redovni ekonomski izvještaj za Zapadni Balkan br.21, proljeće 2022. godine

¹⁹ Međunarodna organizacija rada, O MOR u BiH, https://www.ilo.org/budapest/countries-covered/bosnia-herzegovina/WCMS_471903/lang--en/index.htm

²⁰ http://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2020/LAB_03_2020_04_0_BS.pdf

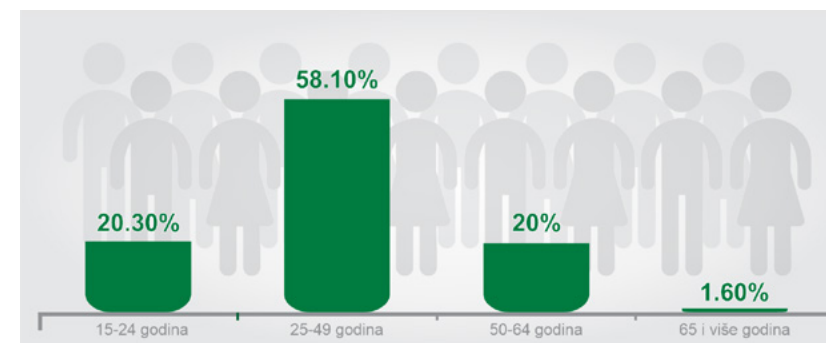

Slika 4: Stopa nezaposlenosti, razvrstano po polu, u periodu od 2019.– 2021.

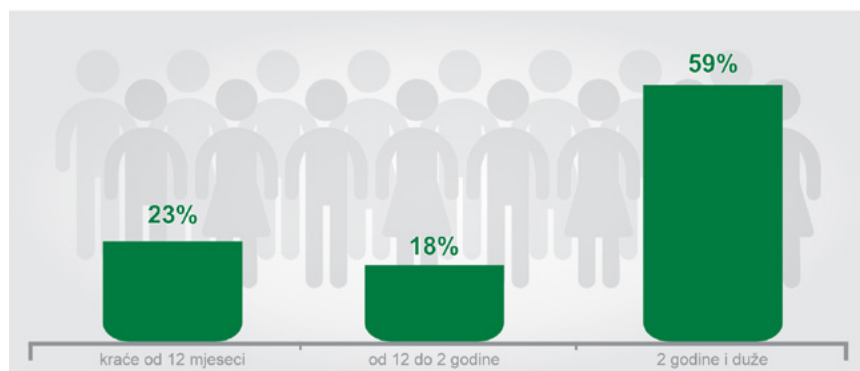
Slika 5: Stopa zaposlenosti, razvrstano po polu, u periodu 2019. – 2021. godina

Osobe u grupi od 25 do 49 godina, uglavnom žene i djevojke, predstavljaju posebno rizičnu kategoriju.

Slika 6: Nezaposlenost prema starosnoj dobi, u periodu 2019.-2021. godina

Dugoročna nezaposlenost je problem koji se ponavlja u Bosni i Hercegovini, a što je dodatno uvećano za vrijeme krize izazvane COVID-om 19. Uticaj te krize na ekonomiju i stanovništvo dubok je i široko rasprostranjen. Prema podacima²¹ za prvo polugodište 2021. godine, osobe koje traže posao duže od 2 godine čine alarmantnih 59% od ukupnog broja nezaposlenih. Istovremeno, najveći broj nezaposlenih osoba (118.000) pripadaju kategoriji onih koji su bez posla 4 godine i duže.

Slika 7: Dužina traženja posla

Prema podacima Agencije za rad i zapošljavanje, u Federaciji Bosne i Hercegovine živi preko 330.000 nezaposlenih osoba, i to uglavnom Bošnjaka i Hrvata, a u Republici Srpskoj, koja je uglavnom naseljena Srbima, blizu 90.000. U autonomnom Brčko distriktu živi oko 7.000 nezaposlenih.

Ova oštra razlika odraz je prirode ekonomija entiteta, gdje na teritoriji Federacije tradicionalno prevladava industrija, dok Republika Srpska u većoj mjeri zavisi od poljoprivrede.

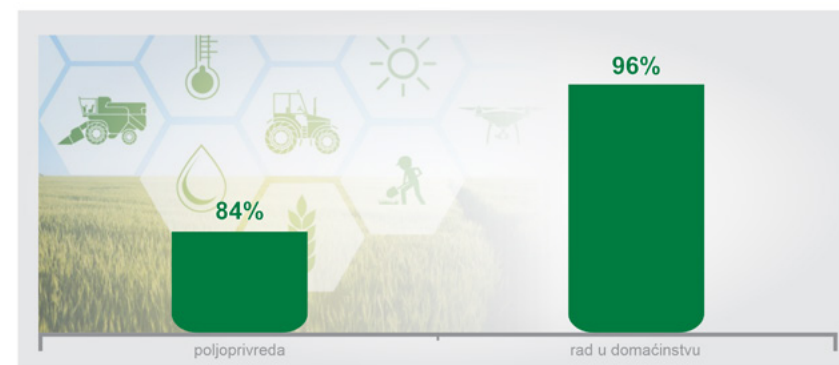
Neformalna ekonomija i sektori izloženi riziku

Neformalnost zapošljavanja u Bosni i Hercegovini je relativno visoka, kako u smislu udjela ukupne proizvodnje tako i broja na taj način zaposlenih osoba. Prema procjenama MOR-a, udio neformalne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti u 2019. godini iznosio je oko 30,5%.²²

²¹ Anketa o radnoj snazi, 2. kvartal 2021. godine, https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2021/LAB_00_2021_Q2_2_BS.pdf

²² Pregled neformalne ekonomije u Bosni i Hercegovini, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/genericdocument/wcms_751314.pdf

Struktura neformalno zaposlenih po statusu slična je kao i u drugim zemljama u regiji, ali se razlikuje od strukture u EU. Neplaćeni rad u porodici ili domaćinstvu ima značajan udio u neformalnom zapošljavanju, dok je u EU taj oblik neformalnog zapošljavanja najmanje zastupljen.²³ Visoka učestalost neformalnog zapošljavanja prisutna je i u sektoru poljoprivrede, među muškom populacijom kao i osobama sa slabim obrazovanjem i kvalifikacijama. Neformalne ugovore o radu imaju najugroženije grupe kao što su mladi, žene i starija starosna grupa koje su na margini tržišta rada, obzirom da su tek stupili na tržište rada ili ga uskoro napuštaju.²⁴ Osobe slabog obrazovanja i kvalifikacija, osobe iz ruralnih područja, te osobe iz ekonomski ugroženih porodica ili zajednica predstavljaju grupe izložene visokom riziku od neformalnog zapošljavanja.²⁵ Lezbijke, homoseksualci, biseksualne, transrodne i interspolne (LGBTI) osobe češće rade u sivoj ekonomiji, bez osiguranih radnih prava, te je manje vjerovatno da će imati propisno regulisan posao i češće na određeno vrijeme.²⁶

slika 8: Sektori najpodložniji neformalnom zapošljavanju

²³ Vijeće za regionalnu saradnju, Tržišta rada na Zapadnom Balkanu u 2019. i 2020. godini, juni 2021. godine, dostupno na: ESAP2 | Labour Markets in the Western Balkans: 2019 and 2020

²⁴ Oruč, N. i Bartlett, W., Tržišta rada na Zapadnom Balkanu: rezultati, uzroci i opcije politika. Regionalno vijeće za saradnju, Sarajevo, 2018. (Labour Markets in the Western Balkans: Performance, Causes and Policy Options, Regional Cooperation Council, Sarajevo 2018.)

²⁵ Trendovi na tržištima rada na Zapadnom Balkanu u 2020. godini, Svjetska banka, 2020., dostupno na: <https://wiiw.ac.at/western-balkans-labor-market-trends-2020-dlp-5300.pdf>.

²⁶ Gačanica, L. Socio-ekonomski položaj lezbijki, gej, biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba u Bosni i Hercegovini, Sarajevski otvoreni centar, 2021, dostupno na: <https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2021/06/Socio-ekonomski-polozaj-LGBTI-osoba-u-BiH-web.pdf>.

Radni uslovi i opasnosti na radu

Iz analize izvještaja inspektorata rada i razgovora sa inspektorima rada mogu se vidjeti loše prakse zapošljavanja i raširenost zloupotrebe i iskorištavanja radnika kako u formalnom tako i neformalnom sektoru, a naročito u prodaji (šoping centri), ugostiteljstvu i građevini. Ispitanici sa kojima je za potrebe ove studije obavljen razgovor također su izrazili zabrinutost zbog povrede prava radnika, uključujući prekomjerno dugo radno vrijeme, neisplaćivanje zarade, zadržavanje ili manipuliranje zaradom, kao i rad građevinaca u opasnim ili nesigurnim uslovima.

U Izvještaju Federalnog inspektorata rada Federacije Bosne i Hercegovine za 2019. godinu na primjer stoji da je inspekcijama provedenim u 2018. godini otkriveno 2.596 neprijavljenih radnika bez ugovora o radu.²⁷ Od tog broja njih 168 doživjelo je teže povrede, od kojih 14 sa smrtnim ishodom, zbog nesigurnih uslova i to uglavnom na gradilištima. Godišnji globalni indeks prava Međunarodne konfederacije sindikata (ITUC) ukazuje da je u periodu od 2014. do 2021. godine došlo do značajnog pogoršanja u poštovanju ljudskih prava radnika u cijeloj Bosni i Hercegovini i da su radnička prava stalno ugrožena od strane vlasti i poslodavaca.

Predstavnici sindikata sa kojima smo za potrebe ove studije obavili razgovor, potvrdili su obrazac stalnih povreda prava radnika u Bosni i Hercegovini. Predstavnici Sindikata tekstila, kože i obuće koji obuhvata oko 40.000 radnika u Bosni i Hercegovini, uključujući i oko 12.500 iz Republike Srpske, kazali su da su ozbiljna kršenja prava radnika započela sa procesom privatizacije nakon rata, kada je državni kapital privatizovan, i to od strane domaćih poslodavca ili poslodavaca iz Evrope, mada je konstatovano da su domaći poslodavci bili odgovorni za više povreda prava radnika u odnosu na poslodavce iz Evrope. Kršenje prava u jednoj fabrici u Kotor Varoši kada je vlasnik bio porijeklom iz BiH prije nego je fabrika prodana italijanskom vlasniku, uključuje slučajeve dugog radnog vremena i nesigurnih uslova rada.²⁸

Na pogoršanje opasnosti na radu utiču faktori poput nesigurnog smještaja, loše ishrane, nepostojanja pristupa sanitarijama, kao i nedostatka osnovnih zdravstvenih usluga. Za mnoge radnike u neformalnom sektoru njihov dom je ujedno i njihovo radno mjesto.

²⁷ Podatke o broju neprijavljenih radnika otkrivenih na lokacijama inspekcijaskog nadzora nije bilo moguće uporediti sa prethodnom godinom, obzirom da izvještaj za 2018. godinu nije sadržavao te podatke.

²⁸ Razgovor sa predstavnicima Sindikata tekstila, kože i obuće Republike Srpske

* * *

Analiza razvoja događaja na tržištu rada u Bosni i Hercegovini pokazuje ozbiljne probleme u zapošljavanju sa kojima se radnici suočavaju, kako u formalnom tako i u neformalnom sektoru.²⁹ Zaposlenje i dalje ostaje izazov, a dostojanstveni radni uslovi nisu zagarantovani. Na obim tog problema naročito ukazuje raširenost neformalne ekonomije, koja je u velikoj mjeri neuređena i neregistrirana, te je izvan kontrole države. Poznato je da je nepostojanje efikasnog provođenja pravila protiv povreda radnih prava povezano sa povećanim rizikom od trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije. Visoka izloženost rizicima u kombinaciji sa slabom pokrivenošću socijalnom zaštitom, većinu radnika dovodi u vrlo osjetljivu situaciju. Rodna diskriminacija na radnom mjestu ističe da je rodna neravnopravnost raširenija u neformalnoj ekonomiji, gdje se žene uglavnom nalaze na donjoj granici i zarađuju znatno manje od muškaraca.³⁰ Slične situacije odnose se i na marginalizirane romske zajednice koje na neformalnom tržištu rada nalaze poslove na najnižoj granici kvalifikacija (poljoprivreda, trgovina na tržnicama na otvorenom, neformalno prikupljanje otpada za reciklažu), koje karakteriziraju fizički rad i niska plaća.³¹ Dječiji i dužnički rad također su najrašireniji upravo u neformalnoj ekonomiji gdje je to pitanje i najteže riješiti.³²

²⁹ Anketa o radnoj snazi, 2019. godina, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, dostupno na: https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Biltenei/2019/LAB_00_2019_TB_0_BS.pdf

³⁰ Gačanica, L. Rodno zasnovana diskriminacija u oblasti rada u Bosni i Hercegovini. Helsinški parlament građana, Banja Luka, 2019, dostupno na: <http://hcnl.org/wp-content/uploads/2019/05/GENDER-BASED-DISCRIMINATION-AND-LABOUR-IN-BOSNIA-AND-HERZEGOVINA-FINAL.pdf>

³¹ Anketa UNDP-a, dostupno na https://www.eurasia.undp.org/content/dam/rbec/docs/Factsheet_BIH_Roma.pdf i Regionalno istraživanje Roma, dostupno na: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/646541554470226635/pdf/Regional-Roma-Survey-Briefs.pdf>

³² Gačanica, L. Rodno zasnovana diskriminacija u oblasti rada u Bosni i Hercegovini. Banja Luka, Helsinški parlament građana Banja Luka, 2019, dostupno na: <http://hcnl.org/wp-content/uploads/2019/05/GENDER-BASED-DISCRIMINATION-AND-LABOUR-IN-BOSNIA-AND-HERZEGOVINA-FINAL.pdf>

IV. Ugrožene grupe i profili izloženi riziku od trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije

Mladi

Kako je ranije prikazano, 2019. godine stopa nezaposlenosti mladih starosti od 15 do 29 godina iznosila je 34%, dok većina onih koji su zaposleni rade u neformalnom sektoru ili imaju ugovore o radu na određeno vrijeme. Kako ne vide potencijal za stručno usavršavanje i finansijsku stabilnost, mladi u potrazi za boljim prilikama odlaze u inostranstvo.

Trgovci ljudima u oglasima koje objavljuju na društvenim medijima svoje žrtve mame obećanjima o finansijskoj stabilnosti i uljepšanim prilikama za zaposlenje. Međutim, u stvarnosti, stanje koje po dolasku na destinaciju zateknu, ne nalikuje onome što im je obećano. Prema izvještajima civilnog društva, žrtve iz Bosne i Hercegovine u evropskim i drugim državama često su podvrgnute seksualnom iskorištavanju i radnoj eksploataciji.³³

Romske zajednice

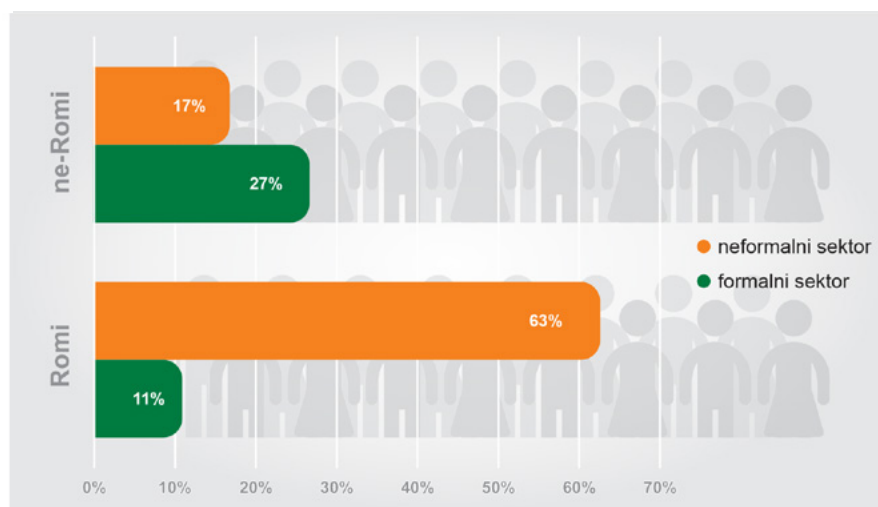
Romi su još uvijek jedna od najugroženijih grupa u Bosni i Hercegovini koja se i dalje suočava sa teškim uslovima života i diskriminacijom u pogledu pristupa socijalnoj zaštiti, zdravlju, zaposlenju i adekvatnom stambenom zbrinjavanju. Prevelika zastupljenost Roma među žrtvama trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini ukazuje na njihov „položaj ugroženosti“ u društvu, dok se povezanosti između položaja Roma na tržištu rada i pojave radne eksploatacije ne posvećuje bilo kakva pažnja.

³³ Mladi koriste umjetnost za podizanje svijesti o opasnostima trgovine ljudima | Bosna i Hercegovina | World Vision International (wvi.org)

Iako trgovina ljudima može pogoditi svakoga, bez obzira na etničku pripadnost ili društveni status, poticajni faktori često su posebno izraženi u slučaju Roma. Preklapanje najznačajnijih faktora koji doprinose trgovini ljudima i onih koji doprinose marginalizaciji Roma uopće vrlo je izraženo.

U Regionalnom istraživanju Roma koje su proveli UNDP, Svjetska banka i Evropska komisija (2017.) naglašava se razlika između marginaliziranih Roma i neromskih susjeda u pogledu ljudskih sposobnosti i materijalnog blagostanja. Ta razlika je u slučaju mladih gotovo trostruka: u 2017. godini samo 14% Roma u dobi od 18-24 godine bili su zaposleni, na školovanju ili obuci u odnosu na 41% ne-Roma. U 2017. godini samo 11% marginaliziranih Roma starosti od 15 do 64 godine imali su posao u odnosu na 27% ne-Roma. Ukupno 63% Roma imalo je neformalni posao, dok je u istoj godini samo 17% ne-Roma koji žive u njihovom susjedstvu radilo u neformalnom sektoru.

Iako se i marginalizirani Romi i njihovi susjedi ne-Romi suočavaju sa visokim stepenom teške materijalne deprivacije, razlika između tih grupa je značajna. Sa teškom materijalnom deprivacijom suočava se 85% marginaliziranih Roma, te 48% ne-Roma koji žive u njihovom susjedstvu.

Slika 9: Stopa zaposlenosti Roma u neformalnom i formalnom sektoru u odnosu na ne-Rome

Prema izvještajima Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH (MLJPI), ukupna stopa zaposlenosti Roma iznosi izrazito niskih 11%, a u 2020. godini u BiH bilo je ukupno 3.278 nezaposlenih Roma. Položaj Roma koji aktivno traže posao (registrirani kod službi za zapošljavanje) dodatno se pogoršala za vrijeme pandemije. Prema analizi MLJPI-a o općim pokazateljima o Romima, postoji još 5.500 odraslih Roma koji su nezaposleni ili imaju neki

od neformalnih oblika zaposlenja. Ukoliko se ne ubrza i ne poveća broj programa za zapošljavanje Roma, društvena isključenost i siromaštvo sa kojima se svakodnevno suočavaju vjerovatno će se dodatno povećati.

Pored socijalnih i ekonomskih faktora, diskriminacija Roma dovodi do ugroženosti na više nivoa. Diskriminacija Roma, Romkinja, siromašnih ili ljudi iz ruralnih područja ograničava njihove mogućnosti za zapošljavanje, obrazovanje i ekonomske prilike, uslijed čega, u traženju boljih prilika, postaju još podložniji trgovcima ljudima.

Zbog feminizacije siromaštva, nižeg statusa u patrijarhalnim društvima, te raznih oblika rodne diskriminacije, žene čine veliki dio žrtava trgovine ljudima u svijetu, a naročito u svrhu seksualnog iskorištavanja. Romkinje su često cilj višestrukih oblika diskriminacije u više oblasti zbog čega su još podložnije trgovini ljudima.

U Strategiji Bosne i Hercegovine za rješavanje pitanja Roma naglašena je zabrana diskriminacije Roma i podizanje svijesti o potrebi uključivanja Roma u sve društvene procese u BiH. Akcioni planovi za Rome u Bosni i Hercegovini konkretno su usmjereni na oblasti obrazovanja, zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice je u skladu sa regionalnom Deklaracijom o integraciji Roma (2019.) izradilo nacrt Akcionog plana za BiH za socijalnu inkluziju Roma za period 2021-2025. godine. Akcioni plan ima pet relevantnih ciljeva: (i) jačanje sistema podrške, koordinacije i praćenja u cilju smanjenja diskriminacije Roma, (ii) unaprjeđenje zapošljivosti i zapošljavanja Roma, (iii) poboljšanje uslova stanovanja romske populacije u BiH, (iv) unaprjeđenje, dostupnost i kvalitet zdravstvene zaštite pripadnika romske populacije u BiH, i (v) bolji obuhvat Roma obrazovanjem kroz efikasnije provođenje Okvirnog akcionog plana o obrazovnim potrebama.

Postojanje takve strategije stvara mogućnost izrade mjera za sprječavanje trgovine ljudima kojima će se na najefikasniji način odgovoriti na faktore osjetljivosti objašnjene u nastavku.

Ustupanje radnika

Inspekcijom koja je 2018. godine provedena u privatnim agencijama za posredovanje u zapošljavanju u Federaciji Bosne i Hercegovine utvrđena je praksa "ustupanja" radnika,³⁴ uglavnom muškaraca koji se upućuju da rade u sektorima saobraćaja i industrije od strane privatnih agencija

³⁴ Federalni inspektorat rada Federacije Bosne i Hercegovine, Izvještaj za 2018. godinu.

za posredovanje u zapošljavanju koje za radnike sklapaju ugovore na određeno vrijeme a potom ih "ustupaju" drugom poslodavcu na osnovu "ugovora o tehničkoj saradnji". Time se stvara mogućnost za pojavu trgovine radnom snagom. Navodi se da je ovakva praksa u porastu i nije regulisana postojećim propisima o radu. Kantonalne inspekcije bi se mogle potaći na preduzimanje koraka protiv ovog obilka neprijavljenog rada i zapošljavanja u "sivoj" ekonomiji. Zakonodavci bi mogli obeshrabriti ili eliminirati ovakvu praksu njenom zabranom odnosno njenim regulisanjem.

Radnici u domaćinstvu

U Republici Srpskoj iskorištavanje radnika u domaćinstvu, uglavnom žena koje rade po privatnim kućama je vjerovatno omogućeno propisom koji omogućava da do 50% njihove zarade bude 'u naturi' u vidu hrane i smještaja. U takvim okolnostima poslodavci mogu napuhivati vrijednost hrane i smještaja koje pružaju radnicima u domaćinstvu te mogu zloupotrijebiti svoju poziciju moći i prepoloviti ono što bi trebalo da plate uz opravdanje da se radi o legitimnom umanjenju za smještaj i hranu'. Za ovakve aranžmane je u najmanju ruku potreban nadzor od strane državnih institucija.

Migranti i izbjeglice

Veza između migracija i trgovine ljudima je općepoznata. Propisi i politike usmjerene na upravljanje i ograničavanje migracija mogu dovesti do opasnosti od trgovine ljudima. Migranti su mnogo češće u opasnosti od iskorištavanja zbog svoje posebne ugroženosti koja je povezana sa njihovim migrantskim statusom. Stoga je važno razmotriti rizike s kojima bi se mogli suočiti migranti u zemlji kao i rizike s kojima bi se mogli suočiti državljani Bosne i Hercegovine koji migriraju u inostranstvo.

Od 2018. godine, u Bosnu i Hercegovinu je preko zapadnobalkanske rute došlo oko 85.000 izbjeglica i migranata. Prema podacima IOM-a, u zemlji se trenutno nalazi oko 4.000 izbjeglica. UNHCR i IOM vode pet privremenih prihvatnih centara i jedno šatorsko naselje za nužni smještaj u Unsko-sanskom kantonu i Kantonu Sarajevo. Finansiranje ovih centara se oslanja na nezavisne donatore. U pograničnom području prema Hrvatskoj, mnogi migranti i izbjeglice bespravno borave po napuštenim objektima, džamijama ili kućama koje im pojedinci stave na raspolaganje. Imaju ograničen pristup hrani, smještaju, sanitarijama, zdravstvenoj zaštiti i njihova situacija je takva da jedva mogu normalno i dostojanstvo živjeti.

Smatra se da su migranti i izbjeglice u Bosni i Hercegovini u značajnom riziku od trgovine radnom snagom zbog svoje neizvjesne situacije. Premda organizacije civilnog društva i službena lica³⁵ prijavljuju moguće slučajeve trgovine među migrantima, uključujući i incidente neplaćenog rada ili služenja u privatnim kućama i na farmama, do kraja 2020. godine, nije identifikovana nijedna žrtva trgovine. U 2021. godini, Služba za poslove sa strancima je identifikovala tri osobe kao potencijalne žrtve trgovine radi seksualnog iskorištavanja. Tokom krivičnog postupka utvrđeno je da ove osobe nisu bile žrtve trgovine ljudima.³⁶ Migranti nerado govore o eventualnoj radnoj eksploataciji zbog straha. Mnogi od njih često 'nestaju' iz centara preko noći, noseći sa sobom ono što je poznato kao 'Game (igra)'³⁷ preko granice s Hrvatskom.

Ovakav ugrožen status, nepostojanje pravne zaštite i velika finansijska nesigurnost stavljaju migrante i izbjeglice u poseban rizik od trgovine ljudima. Podaci i informacije koje prikupljaju mobilni timovi IOM-a od juna 2017,³⁸ pokazuju da je veći broj pojedinaca i porodica u riziku, odnosno da su posebno osjetljivi na eksploataciju i zloupotrebe. U UN-ovoj brznoj procjeni³⁹ koja je provedena u martu i aprilu 2018. godine identifikovano je 28 djece (od kojih je osam bilo bez pratnje), dvije starije osobe, jedna osoba s invaliditetom i tri osobe s hroničnim bolestima. Iskustvo i podaci IOM-a iz regije⁴⁰ ukazuju da su migranti i izbjeglice koje prolaze preko balkanske rute podvrgnuti različitim oblicima zloupotreba i iskorištavanja, pored ostalog, fizičkom i mentalnom zlostavljanju, uskraćivanju hrane i sna, krađi, zatvaranju s ciljem traženja otkupnine, te radnoj eksploataciji.

IOM je pronašao vezu između trajanja putovanja i dužine boravka u određenoj zemlji i posebnih pokazatelja trgovine ljudima među migrantima i izbjeglicama. UN i zaposleni u NVO su identifikovali više potencijalnih žrtava trgovine među migrantima te su ih uputili nadležnim organima vlasti radi dalje istrage. Međutim, ukupan broj stranih žrtava trgovine ljudima

³⁵ Razgovori obavljani sa NVO Vaša prava BiH i predstavnikom Službe za poslove sa strancima BiH.

³⁶ Vidjeti tačku 180. GRETA-inog trećeg izvještaja o Bosni i Hercegovini, juni 2022, <https://rm.coe.int/greta-evaluation-report-bosnia-and-herzegovina-3rd-evaluation-round/1680a70b3b>

³⁷ 'The Game' je termin koji migranti koriste da opišu pokušaje prelaska granica bez zaustavljanja, posebno izbjegavanjem hrvatske (ili neke druge) policije u pokušaju da pređu granicu između BiH i Hrvatske i tako uđu u EU

³⁸ <https://publications.iom.int/books/migrant-vulnerability-human-trafficking-and-exploitation-evidence-central-and-eastern>

³⁹ Izvještaj UN-a, Situacija u vezi s izbjeglicama i migrantima u Bosni i Hercegovini, mart 2018.

⁴⁰ <https://publications.iom.int/books/migrant-vulnerability-human-trafficking-and-exploitation-evidence-central-and-eastern>

koji su evidentirale nadležni organi u periodu između 2017- 2021, je i dalje ostao nizak – samo 24 osobe (porijeklom iz Srbije, Crne Gore, Sjeverne Makedonije, Libije, Afganistana, Sirije, Irana, Sri Lanke i Nizozemske).

S porastom broja ulazaka i produženog trajanja boravka onih koji ne mogu ući u EU (Hrvatska), veći je i broj migranata i izbjeglica koji su vjerovatno doživjeli neke oblike zloupotreba i iskorištavanja u tranzitu.

Oslanjajući migranata i izbjeglica na neregularne migracije i korištenje krijumčara još više pogoršava njihovu ugroženost. U Bosni i Hercegovini, kapaciteti institucija za identifikaciju i pomoć potencijalnim žrtvama trgovine među mješovitim migracijskim tokovima su nedovoljni i stoga ih je potrebno prilagoditi. Kada se radi o broju izbjeglica i migranata koji prolaze kroz ili borave u BiH čini se da postoji hitna potreba da se organizacije koje dolaze u kontakt s izbjeglicama i migrantima (kako državne organizacije tako i NVO-i) uključe u lokalne monitoring timove uspostavljene u skladu sa važećom državnom strategijom za borbu protiv trgovine ljudima.

V. Jačanje odgovora na trgovinu ljudima u svrhu radne eksploatacije

Kako smo gore već pokazali, postoji širok raspon sistemskih i strukturalnih pitanja koja zajedno kreiraju okruženje u kojem se javlja i opstaje trgovina ljudima. Brojni složeni faktori uključuju situaciju na tržištu rada, socijalnu isključenost, rodnu diskriminaciju i slab pravni i socijalni sistem zaštite. Postoji opće mišljenje da je za prevazilaženje ovih nedostataka potreban širi skup radnji u odnosu na one koje su posebno namijenjene suzbijanju trgovine ljudima.

Iskustvo drugih država pristupnica Konvenciji Vijeća Evrope za suzbijanje trgovine ljudima⁴¹ nudi dokaze da se trgovina radnom snagom ne može eliminisati samo kroz primjenu krivičnog zakona. Prema tome, u ovoj studiji se zagovara sveobuhvatni multidisciplinarni odgovor koji pored postupaka u okviru krivičnog pravnog sistema, podrazumijeva prevenciju, zaštitu i pravne lijekove, uz podršku osnaženih mjera na tržištu rada.

Sprječavanje trgovine u svrhu radne eksploatacije

Prevazilaženje ugroženosti i faktori rizika

Iako je široki koncept prevencije uveden u važeći zakonodavni okvir za borbu protiv trgovine ljudima u BiH, u praksi je zanemareno sagledavanje prevencije u smislu njenog odnosa prema socijalnoj, ekonomskoj i kulturnoj osjetljivosti određenih rizičnih grupa.

Nasuprot informacijama analiziranim u poglavljima II i III, ugroženost se pojavljuje kao karika koja nedostaje u trenutnim inicijativama za prevenciju. Kako bi se poboljšao pristup, potrebno je usredotočiti se na ono šta predstavlja osjetljivost na trgovinu ljudima u svrhu radne eksploatacije kao preduslov za razvoj ispravne prevencije. Potrebno je sagledati nove okolnosti kako bi se razvio strateški pristup koji će omogućiti rješavanje

⁴¹ GRETA, Pregled dobrih praksi u rješavanju pitanja trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, GRETA(2020)08.

stvarnih problema rizičnih grupa u skladu s njihovim specifičnim potrebama.

U bosanskohercegovačkom kontekstu, za preventivne aktivnosti potrebno je uzeti u obzir iskustva iz prve ruke kako žrtava tako i pojedinaca koji su u opasnosti od trgovine ljudima, naročito Roma, koji su najviše pogođeni trgovinom ljudima u BiH, i migranata, koji su vjerovatno druga po redu najviše pogođena grupa. Elementi konkretnih predmeta trgovine ljudima se moraju analizirati radi oblikovanja, izrade i procjene preventivnih strategija. Ciljane preventivne strategije bi trebalo da obuhvate angažman relevantnih aktera u zavisnosti o kojoj se rizičnoj grupi radi:

Sprječavanje trgovine Romima: lideri u romskim zajednicama, romski medijatori, centri za socijalni rad.

Sprečavanje trgovine migrantima: prihvatni centri za migrante, lideri u zajednicama u centrima koji mogu imati uloge osoba koje vrše upućivanje, Služba za poslove sa strancima BiH, Granična služba BiH i Državna agencija za istrage i zaštitu BiH. Služba za poslove sa strancima ima značajnu ulogu u upravljanju migracijama u okolnostima povećanog priliva migranata s kojim se BiH suočava od 2017. godine te bi mogla igrati ulogu u upućivanju žrtava trgovine ljudima na kanale za adekvatnu podršku i pomoć.

Mjere zasnovane na tržištu rada

Jačanje djelotvorne primjene domaćih zakona o radu za sve radnike i u svim sektorima, naročito u sektorima za koje je utvrđeno da su u riziku, od najvećeg je značaja za prevazilaženje ugroženosti od trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije. Borba protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije zahtijeva snažnije mjere protiv poslodavaca koji krše zakone i standarde. Pored toga, potrebne su mjere koje će osigurati zaštitu i poštivanje prava radnika, bez obzira na njihovu nacionalnost, godine, spol ili migrantski status. Mora se osnažiti uloga radničkih organizacija/sindikata koji su aktivni u BiH radi zaštite ugroženih radnika i njihovih prava.

Mogla bi se preispitati praksa umanjivanja plate radnicima u domaćinstvu za do 50% (konkretno u Republici Srpskoj) za hranu i smještaj koju obezbjeđuje poslodavac kako bi se dobili podaci o uslovima njihovog zaposlenja i radi procjene da li poslodavci zloupotrebljavaju položaj moći nad onima koji rade u domaćinstvu. Na osnovu toga nadležni organi vlasti bi mogli utvrditi da li zapošljavanje radnika u domaćinstvu zahtijeva strožu regulativu.

Praksa agencija za posredovanje u zapošljavanju koje angažuju radnike po ugovoru na određeno vrijeme a potom ih ustupaju za privremeni rad

različitim kompanijama predstavlja priliku za pojavu trgovine u svrhu radne eksploatacije. Relevantne institucije za rad bi trebalo da preispitaju ovu praksu u sklopu niza mjera koje se preduzimaju za sprječavanje rastućih brojki 'neprijavljenog rada' i zapošljavanja u tzv. 'sivoj ekonomiji'.

Trebalo bi poticati snažniji angažman sindikata, naročito kada se radi o kolektivnom pregovaranju te uspostavljanju i praćenju minimalnih radnih standarda. Sindikatima bi trebalo omogućiti da pružaju pomoć radnicima u neformalnom sektoru odnosno radnicima koji nemaju lična dokumenta (interno raseljena lica, Romi ili migranti).

Ciljane preventivne strategije predstavljaju značajnu mogućnost za sindikate u BiH da putem društvenog dijaloga i postupaka dođu do mjera za okončanje ekploatacijskih radnih praksi i unaprijede mogućnosti za pristojan rad. Trgovina u svrhu radne eksploatacije je usko povezana sa praksama kojima se uređuje zapošljavanje, rad i trgovina. Razumijevanje logike trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije može omogućiti aktivniju ulogu sindikata u državnim aktivnostima borbe protiv trgovine ljudima i shvatanje da borba protiv trgovine ljudima nije samo pitanje krivičnog pravnog sistema već je i jedno od radnih prava.

Kao što je objašnjeno u uvodu ove studije, trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije je jedna krajnost kontinuuma, potpuno suprotna pristojnim radnim uvjetima. Može se spriječiti osiguranjem zaštite radnih prava i mehanizmima zaštite pri zapošljavanju.

Podizanje svijesti

Povećana svijest i poboljšano znanje i razumijevanje ključni su za promjenu ponašanja i praksi koje mogu dovesti do trgovine ljudima, prisilnog rada i povezanih zloupotreba. Iskustvo stečeno kroz kampanje za podizanje svijesti koje su provedene u okviru projekta HF pruža dokaze da senzibiliziranje šire javnosti može pomoći ljudima da prepoznaju situacije u kojima može doći do trgovine ljudima. To također doprinosi poboljšanju razumijevanja javnosti o tome šta je potrebno promijeniti kako bi se spriječila trgovina ljudima prilikom ugovaranja usluga i zapošljavanja ljudi, posebno u neformalnim sektorima.

Informisanje

Informisanje ljudi o tome kako spriječiti trgovinu u svrhu radne eksploatacije može pomoći u sprječavanju njihovog uključivanja u radnu eksploataciju

koja može dovesti do trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije. Takve bi informacije trebale obuhvatiti ključne pokazatelje trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije i metode vrbovanja, kao i podršku i pomoć kojoj se može pristupiti u slučaju zloupotreba i iskorištavanja. Posebnu pažnju je potrebno usmjeriti na djelotvorno informisanje djece i adolescenata/mladih o rizicima trgovine u svrhu radne i seksualne eksploatacije te osigurati da u potpunosti razumiju svoja prava na način i na jeziku koji je adekvatan za njihov uzrast.

Sprječavanje trgovine u svrhu radne eksploatacije državljana Bosne i Hercegovine u inostranstvu

Od privatnih agencija za posredovanje u zapošljavanju i njihovih uposlenika se trenutno jedino traži da se registruju kod nadležnih organa. Uspostavljanjem mehanizma za nadzor kako za registrovane tako i za neregistrovane agencije i agente radi praćenja da li se radnicima koji su angažovani da rade u inostranstvu nude poslovi koji ih izlažu riziku od radne eksploatacije bi se obeshrabilo upuštanje u prevare pri zapošljavanju. Osim toga, adekvatne službe za informisanje onih koji razmišljaju o migraciji u inostranstvo bi omogućile sigurne radne migracije. Sporazumima o bilateralnoj saradnji koji se odnose na posredovanje u zapošljavanju npr. sa drugim državama koji primaju radnike iz BiH ili kada se stranim državljanima nudi posao u BiH, osigurao bi se minimum uslova koje bi poslodavci trebalo da ispune.

Zaštita žrtava trgovine u svrhu radne eksploatacije

Identifikacija

Djelotvorna zaštita žrtava trgovine u svrhu radne eksploatacije oslanja se primarno na njihovu ispravnu identifikaciju i gradi se uzimajući u obzir direktna iskustva najugroženijih i najrizičnijih grupa, kao što su marginalizirani Romi, mladi radnici, migranti i izbjeglice koji borave u nesigurnim uslovima na teritoriji BiH.

Važno je da organi vlasti osnaže i prioritiziraju otkrivanje predmeta trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije i identifikaciju žrtava. Nemogućnost identifikacije žrtava trgovine ljudima može dovesti do povrede člana 4. Evropske konvencije o ljudskim pravima, kako pokazuje sudska praksa Evropskog suda za ljudska prava⁴².

⁴² Rantsev protiv Kipra i Rusije, predstavka br. 25965/04, presuda od 07.01.2010;

Od posebne je važnosti za jačanje identifikacije angažman sa širokim rasponom aktera na prvoj liniji – kao što su inspektori rada, policijski službenici, socijalni radnici i službenici za imigraciju, između ostalih – koji mogu doći u kontakt s ljudima koji su izloženi trgovini u svrhu radne eksploatacije, kao i jačanje standardiziranih proceduralnih smjernica, zajedničkih operativnih pokazatelja i nacionalnog mehanizma upućivanja kako bi se ispunila ključna potreba za koordinacijom između ovih različitih aktera. Važno je da ključni akteri u borbi protiv trgovine ljudima i dalje imaju koristi od obuke kako bi bolje razumjeli kako uočiti znake radne eksploatacije i kako djelotvorno komunicirati s radnicima koji bi mogli biti žrtve trgovine (uz dužno poštovanje sigurnosti radnika). Multidisciplinarnе obuke važne su za poboljšanje i jačanje koordinacije i saradnje među ključnim akterima u borbi protiv trgovine ljudima.

Pomoć

Obaveza zaštite žrtava proteže se izvan početne identifikacije žrtve i izlaska iz situacije trgovine radnom snagom, obuhvatajući dodatne mjere za trenutnu pomoć i dugoročni oporavak i rehabilitaciju, s posebnim osvrtom na potrebe žena, muškaraca, djevojčica, dječaka, izbjeglica i radnika migranata. Ključna direktna pomoć trebalo bi da bude osjetljiva na uzrast i spol, i kulturološki adekvatna te uključivati najmanje: privremena skloništa posebno razdvojena po spolu, zdravstvenu zaštitu, psihosocijalnu podršku i pravnu pomoć. Socijalna i ekonomska pomoć bi trebalo da uključuje pristup obrazovnim mogućnostima i osposobljavanju te pristup pristojnom radu. Takve mjere osmišljene su kako bi se osigurala dugoročna reintegracija žrtava trgovanja u svrhu radne eksploatacije i spriječila njihova ponovna viktimizacija. Informacije predstavljene u prethodnim poglavljima naglašavaju potrebu za jačanjem pristupa usmjerenog na žrtvu u borbi protiv trgovine ljudima općenito, a posebno u slučajevima trgovine radnom snagom. Važno je osigurati da prava žrtava budu zagarantovana i da budu veći prioritet od ekonomskih, finansijskih te ciljeva provedbe zakona i migracija.

L.E. protiv Grčke, predstavka br. 71545/12, presuda od 21.01.2016; Chowdury i ostali protiv Grčke, predstavka br. 21884/15, presuda od 30.03.2017; V.C.L i A.N. protiv Ujedinjenog kraljevstva, presuda od 16.02.2021.

Pristup pravdi i pravni lijekovi za žrtve

Svaka žrtva trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije ima pravo na pristup pravdi kao i na djelotvorne pravne lijekove, uključujući i mogućnost traženja naknade za pretrpljenu povredu, gubitak ili štetu. Odredbe o djelotvornom pravnom lijeku imaju višestruku svrhu. Pravo na naknadu, na primjer, za materijalnu štetu (kao što su liječnički troškovi, neisplaćene plate, troškovi postupka, te gubitak zarade i potencijala zarade) i za moralnu štetu (kao što je bol, trauma i emocionalni nemir), može biti ključno u oporavku i pomoći u sprječavanju ponovne viktimizacije. U nedostatku državnog fonda za naknadu štete, sudije se snažno potiču da izdaju naredbu za oduzimanje imovine stečene krivičnim djelom kao sastavni dio kazni izrečenih trgovcima ljudima. Obavezivanje počinitelja da plate odštetu onima koje su povrijedili također može imati kaznenu funkciju i može djelovati kao sredstvo odvraćanja drugih potencijalnih počinitelja.

Važno je da akteri krivičnog pravnog sistema stave veći naglasak na mjere kojima bi se uticalo na profitabilnost trgovine ljudima, uključujući redovnu primjenu osnovne prakse provođenja finansijskih istraga od strane policije i primjenu odvrćajućih sankcija na eksploatorske poslodavce od strane sudija.

Prilog I. Pregled relevantnih međunarodnih instrumenata

Prisilni i obavezni rad	
Međunarodni instrument	Definicija/referenca
Konvencija o prisilnom radu iz 1930.	Član 2 (1): Prisilni ili obavezni rad znači svaki rad ili uslugu koji se od neke osobe zahtijeva pod prijetnjom bilo kakve kazne, i za koje se ta osoba nije ponudila dobrovoljno.
Protokol za sprječavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, posebno ženama i djecom, kojim se dopunjuje Konvencija Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminala iz 2000. godine	Prisilni rad nije definiran, ali se spominje kao jedan od ciljeva iskorištavanja kojim se trguje ljudima. Član 3 (a): Iskorištavanje (eksploatacija) će minimalno uključiti, iskorištavanje prostitucijom ili drugim oblikom seksualnog iskorištavanja, prisilnim radom ili uslugama, ropstvom ili njemu sličnim odnosom, podčinjavanjem ili odstranjivanjem organa.
Konvencija Vijeća Evrope o suzbijanju trgovine ljudima iz 2005.	Prisilni rad nije definiran, ali se spominje kao jedna od svrha iskorištavanja za koju se trguje ljudima. Član 4(a): Iskorištavanje, u najmanju ruku, uključuje iskorištavanje prostitucijom ili drugim oblikom seksualnog iskorištavanja, prisilnim radom ili pružanjem usluga, ropstvom ili praksom sličnom ropstvu, podčinjavanjem ili odstranjivanjem ljudskih organa;
Direktiva EU o sprječavanju i suzbijanju trgovine ljudima i zaštiti njenih žrtava iz 2011. godine	Prisilni rad nije definiran, ali se spominje kao jedna od svrha iskorištavanja za koju se trguje ljudima. Član 2(2): Iskorištavanje najmanje uključuje iskorištavanje prostitucijom ili drugim oblikom seksualnog iskorištavanja, prisilnim radom ili uslugama, uključujući prosjačenje, ropstvo ili radnje slične ropstvu, služenje ili iskorištavanje krivičnih djela ili odstranjivanje organa.
Protokol uz Konvenciju o prisilnom radu iz 2014. godine	Ne definira prisilni ili obavezni rad, ali ponovo potvrđuje definiciju Konvencije iz 1930. Protokol obuhvata posebne mjere protiv trgovine ljudima u svrhu prisilnog ili obaveznog rada (član 1.3).

Dječiji rad ⁴³			
Međunarodni instrument	Definicija/referenca		
Međunarodna organizacija rada (MOR)	MOR definiše "dječiji rad" kao rad koji djeci oduzima djetinjstvo, njihove potencijale i dostojanstvo i štetno je za njihov mentalni i fizički razvoj. Odnosi se na rad koji je: • mentalno, fizički, društveno i moralno opasan i štetan za djecu; i koji • utiče na njihovo školovanje tako što ih lišava mogućnosti da pohađaju školu jer ih obavezuje da prerano napuste školu; ili zahtijeva da kombinuju pohađanje škole sa izuzetno dugim i teškim radom.		
Konvencija o minimalnim godinama starosti za zasnivanje radnog odnosa iz 1973 (br.138)		Minimalne godine starosti kada djeca mogu početi s radom	Mogući izuzeci za zemlje u razvoju
	Opasan rad Bilo koji rad koji bi mogao ugroziti fizičko, mentalno ili moralno zdravlje djece, sigurnost ili moral, ne smije obavljati osoba ispod 18 godina starosti.	18 (16 pod strogim uslovima)	18 (16 pod strogim uslovima)
	Osnovna minimalna starosna dob Minimalna starosna dob za rad ne smije biti ispod godina starosti za završetak obaveznog školovanja, a ni u kojem slučaju ne smije biti ispod 15 godina.	15	14
	Lakši rad Djeca u dobi od 13 do 15 godina mogu obavljati lakši rad, sve dok ne ugrožava njihovo zdravlje i sigurnost, niti ometa njihovo obrazovanje ili profesionalno usmjeravanje i osposobljavanje.	13-15	12-14
Konvencija o pravima djeteta iz 1989.	Član 32. navodi "Države-potpisnice priznaju pravo djeteta da bude zaštićeno od ekonomskog iskorištavanja i bilo kakvog rada koji je vjerovatno opasan, može ometati dječije obrazovanje, ili naškoditi dječijem zdravlju ili fizičkom, mentalnom, duhovnom, moralnom ili društvenom razvoju." Ne definiše dječiji rad; ovaj rad je obuhvaćen u kontekstu ekonomskog iskorištavanja.		
Konvencija o najgorim oblicima iskorištavanja dječijeg rada iz 1999 (br. 182)	Član 3. (a) definiše najgore oblike dječijeg rada kao „ sve vrste ropstva ili ropstvu slične prakse, kao što je prodaja djece i trgovina djecom, dužničko ropstvo i kmetstvo, te prisilni ili obavezni rad, uključujući prisilno ili obavezno regrutovanje djece za njihovo korištenje u oružanim sukobima;		
Trgovina ljudima (osobama)			
Međunarodni instrument	Definicija/referenca		

⁴³ Konvencije 138. i 182. su osnovne konvencije. To znači da bi čak i države članice koje još uvijek nisu ratifikovale ove konvencije trebalo da poštuju, promovišu i primjenjuju principe iz ovih konvencija.

Međunarodni instrument	Definicija/referenca
Konvencija o zabrani ropstva iz 1926.	Konvencija o zabrani ropstva ne definira trgovinu ljudima. Član 1. (2) koji obuhvata trgovinu robljem može se smatrati prethodnikom kasnije definicije trgovine ljudima. ⁴⁴ Trgovina robljem podrazumijeva sve radnje u vezi sa zarobljavanjem, stjecanjem ili raspolaganjem osobom s ciljem stavljanja u ropstvo; sve radnje u vezi sa stjecanjem roba s ciljem njegove prodaje ili razmjene; sve radnje prodaje ili razmjene roba stečenog u te svrhe, i, općenito, sve radnje trgovine ili prevoza robova.
Protokol za sprječavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, posebno ženama i djecom, koji dopunjuje Konvenciju Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminala iz 2000.	Član 3(a) definiše "trgovinu ljudima" kao što je vrbovanje, prevoz, premještanje, skrivanje ili primanje osoba, uz upotrebu prijetnje ili upotrebom sile ili drugim oblicima prisile, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlasti ili položaja bespomoćnosti ili davanjem ili primanjem isplata ili koristi kako bi dobio pristanak osobe koja ima kontrolu nad drugom osobom, u svrhu iskorištavanja. Iskorištavanje uključuje, najmanje, iskorištavanje prostitucijom ili drugim oblikom seksualnog iskorištavanja, prisilnim radom ili uslugama, ropstvom ili praksom sličnom ropstvu, služenjem ili odstranjivanjem organa.
Konvencija Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima iz 2005. godine	Član 4 (a): "trgovina ljudima" znači vrbovanje, prevoz, premještanje, skrivanje ili prihvatanje lica, uz upotrebu prijetnje ili sile ili drugih oblika prinude, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlaštenja ili položaja bespomoćnosti, ili davanjem ili primanjem isplata ili drugih koristi radi dobijanja pristanka lica koje ima kontrolu nad drugim licem u svrhu iskorištavanja. Iskorištavanje, u najmanju ruku, uključuje iskorištavanje prostitucijom ili drugim oblicima seksualnog iskorištavanja, prisilnim radom ili pružanjem usluga, ropstvom ili praksom sličnom ropstvu, služenjem ili odstranjivanjem ljudskih organa.
Direktiva EU o sprječavanju i suzbijanju trgovine ljudima i zaštiti njenih žrtava iz 2011.	Član 2 (1) vrbovanje, prevoz, premještanje, skrivanje ili primanje osoba, uključujući razmjenu ili prenos kontrole nad tim osobama, korištenjem prijetnje, sile ili nekog drugog oblika prisile, otmicom, obmanom, prevaram, zloupotrebom ovlasti ili položaja bespomoćnosti, davanjem ili primanjem isplata ili koristi da bi se postigao pristanak osobe koja ima kontrolu nad drugom osobom, a u svrhu iskorištavanja".
Protokol uz Konvenciju o prisilnom radu iz 2014.	Ne definira trgovinu ljudima. Protokol obuhvata posebne mjere protiv trgovine ljudima u svrhu prisilnog ili obaveznog rada (član 1.3).
Iskorištavanje/eksploatacioni uslovi rada	
Protokol za sprječavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, posebno ženama i djecom, koji dopunjuje Konvenciju Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminala iz 2000.	Iskorištavanje se definira kao neiscrpan popis javnih oblika trgovine ljudima. Član 3(a) definiše "trgovinu ljudima" kao što je vrbovanje, prevoz, premještanje, skrivanje ili primanje osoba, uz pomoć prijetnje ili upotrebe sile ili drugih oblika prisile, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlasti ili položaja bespomoćnosti ili davanje ili primanje isplata ili koristi radi dobijanja pristanka osobe koja ima kontrolu nad drugom osobom, u svrhu iskorištavanja. Iskorištavanje uključuje, najmanje, iskorištavanje prostitucijom ili drugim oblicima seksualnog iskorištavanja, prisilnim radom ili uslugama, ropstvom ili praksom sličnom ropstvu, služenjem ili odstranjivanjem ljudskih organa.

⁴⁴ Weissbrodt, D., Dottridge M., Abolishing Slavery in its Contemporary Forms. UN OHCHR, 2002, p.18.

Konvencija Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima iz 2005. godine	Iskorištavanje se definira kao neiscrpan popis pojava oblika trgovine ljudima. Član 4 (a): "Trgovina ljudima" će označavati vrbovanje, prevoz, premještanje, nastanjanje ili primanje osoba, koristeći se prijetnjom ili silom ili drugim oblicima prisile, otmicom, prevaram, obmanom, zloupotrebom vlasti ili položajem bespomoćnosti ili davanjem ili primanjem isplata ili drugih koristi radi dobijanja pristanka osobe koja ima kontrolu nad drugom, a u svrhu iskorištavanja. Iskorištavanje podrazumijeva, najmanje, iskorištavanje prostitucijom, ili nekim drugim oblicima seksualnog iskorištavanja, prinudnim radom i uslugama, ropstvom ili praksom sličnom ropstvu, služenjem ili odstranjivanjem ljudskih organa
Direktiva EU o minimalnim standardima za sankcije i mjere za poslodavce državljana trećih zemalja s nezakonitim boravkom iz 2009.	Član 2(i) definira „posebno iskorištavajući radni uslovi“ znači radni uslovi, uključujući one koji proizlaze iz spolne ili druge diskriminacije, kada postoji očiti nesrazmjer u poređenju s uslovima zapošljavanja zakonito zaposlenih radnika koji, na primjer, utiču na zdravlje i sigurnost radnika, i kojima se krši ljudsko dostojanstvo;
Direktiva EU o sprječavanju i suzbijanju trgovine ljudima i zaštiti njenih žrtava iz 2011.	Iskorištavanje se definira kao neiscrpan popis pojava oblika trgovine ljudima. Član 2(3): Iskorištavanje uključuje najmanje iskorištavanje prostitucijom ili drugim oblicima seksualnog iskorištavanja, prisilnim radom ili uslugama, uključujući prosjačenje, ropstvo ili radnje slične ropstvu, služenje ili iskorištavanje krivičnih djela ili odstranjivanje ljudskih organa.
Izveštaj Agencije za temeljna prava EU iz 2015.: Teška eksploatacija: radnici koji se kreću unutar ili u Evropsku uniju. Obaveze država i prava žrtava str.10	Teška eksploatacija radne snage Pojam 'eksploatacija' (iskorištavanja) označava radne situacije koje značajno odstupaju od standardnih radnih uslova kako su definirani zakonodavstvom ili drugim obavezujućim pravnim propisima, posebno u pogledu plate, radnog vremena, prava na godišnji odmor, zdravstvenih i sigurnosnih standarda i pristojnog tretmana. Izraz „teško“ odnosi se na oblike iskorištavanja radnika koji su kažnjivi prema zakonodavstvu države članice EU-a u kojoj se to iskorištavanje događa. Stoga teška eksploatacija radne snage uključuje prisilne oblike iskorištavanja, poput ropstva, služenja, prisilnog ili obaveznog rada i trgovine ljudima (član 5. Povelje o osnovnim pravima), kao i teško iskorištavanje u okviru radnog odnosa, u konkretnim situacijama u vezi sa zapošljavanjem obuhvaćenih članom 9. stav 1. Direktive o sankcijama za poslodavce.

Prilog II. Pregled predmeta "SerbAz"⁴⁵

Podnosioci predstavki, 33 državljana Bosne i Hercegovine, vrbovani su i odvedeni u Azerbejdžan kao strani građevinski radnici za građevinsku kompaniju SerbAz Design and Construction LLC ("SerbAz", kompanija registrovana u Azerbejdžanu). U Azerbejdžanu su boravili šest mjeseci ili duže. Podnosioci predstavke su, između ostalog, tvrdili da su tokom tog perioda bili žrtve prisilnog rada i trgovine ljudima, da su radili bez ugovora i radnih dozvola, da su im poslodavci oduzimali dokumente i ograničavali slobodu kretanja, te da im nisu isplaćene plaće počevši od maja 2009. pa do odlaska iz Azerbejdžana. Građanska tužba koju su protiv SerbAza pokrenuli pred azerbejdžanskim sudovima nakon povratka u Bosnu i Hercegovinu tražeći svoje neisplaćene plate i nematerijalnu štetu zbog navodnog "kršenja njihovih prava i sloboda" bila je neuspješna. Njihova žalba i kasacijska žalba također su odbijene.

Nakon kriminalističke istrage navoda o prisilnom radu i trgovini ljudima od strane rukovodstva i zaposlenika kompanije SerbAz, Tužilaštvo BiH pokrenulo je krivični postupak protiv trinaest državljana Bosne i Hercegovine. U kontekstu ovog postupka vlasti Bosne i Hercegovine uputile su tri zahtjeva za pravnu pomoć vlastima Azerbejdžana, a koji se odnose na navode u pogledu situacije u kompaniji SerbAz.

Podnosioci predstavke su se žalili da tužena država nije ispunila svoju proceduralnu obavezu da ispita njihove tvrdnje.

Zakon – član 4. stav 2

(a) Primjenjivost – Sud je utvrdio da sveukupnost argumenata i podnesaka koje su podnosioci predstavki iznijeli pred domaćim sudovima u građanskoj tužbi i pred Sudom, predstavlja „dokazivu tvrdnju“ da su bili podvrgnuti prekograničnoj trgovini ljudima i prisilnom ili obaveznom radu na teritoriji Azerbejdžana od strane, pored ostalih, nekih navodnih počinilaca koji su boravili u Azerbejdžanu. Konkretno:

Prvo, iz spisa je proizašlo da se period tokom kojeg su podnosioci predstavki radili u Azerbejdžanu poklapao, u potpunosti ili barem djelomično, s periodom u vezi s kojim su iznesene pritužbe na situaciju u kompaniji SerbAz, tj. od maja do novembra 2009. Drugo,

⁴⁵ Evropski sud za ljudska prava, predmet Zoletić i ostali protiv Azerbejdžana (predstavka br. 20116/12).

Sud je uzeo u obzir opći opis radnih i životnih uslova iz građanske tužbe podnosioca predstavke kao i dodatni materijal na koji su se pozivali i pred domaćim sudovima i pred ovim Sudom. Konkretnije, pozivali su se na izvještaj (izvještaj „ASTRA“) od 27. novembra 2009. koji su pripremile tri nevladine organizacije iz Srbije, Bosne i Hercegovine i Hrvatske u saradnji s Azerbejdžanskim centrom za migracije („AMC“). Ovaj izvještaj je pružio detaljniji prikaz tvrdnji iznesenih u vezi s postupanjem kompanije SerbAz prema radnicima te je sadržavao dodatne informacije o potencijalnoj situaciji prisilnog ili obaveznog rada i trgovine ljudima. Domaći sudovi su bili dovoljno upoznati s postojanjem i sadržajem ovog izvještaja. Iako sam po sebi izvještaj nevladine organizacije ne bi imao značajnu dokaznu vrijednost bez dalje istrage, ali s obzirom na područje stručnosti nevladinih organizacija koje su učestvovala u njegovoj izradi, tj. pružanje pomoći radnicima migrantima i borba protiv trgovine ljudima, prima facie informacije sadržane u njemu predstavljale su materijal koji potkrepljuje podneske podnosioca predstavki. Nadalje, postojale su druge potkrepljujuće informacije u vezi s radnicima koji su navodno bili u istoj ili sličnoj situaciji kao podnosioci predstavki tokom istog vremenskog perioda na koje su se pozivali podnosioci predstavki ili na koje su na drugi način skrenuli pažnju domaćim sudovima i drugim tijelima.

Navodi koji se tiču fizičkih i drugih oblika kažnjavanja, zadržavanja dokumenata i ograničavanja kretanja pod prijetnjom mogućih hapšenja podnosioca predstavki od strane lokalne policije zbog njihovog nezakonitog boravka u Azerbejdžanu, ukazivali su na moguću fizičku i psihičku prisilu i rad iznuđen pod prijetnjom kazne. Navodi o neisploćivanju plata i „globama“ u obliku odbitaka od plate u kombinaciji s neposjedovanjem radnih i boravišnih dozvola, ukazali su na potencijalnu situaciju posebne nezaštićenosti podnosioca predstavki kao ilegalnih migranata bez ikakvih sredstava. Ove tvrdnje upućuju na to da čak i pod pretpostavkom da su se podnosioci predstavki u vrijeme zapošljavanja dobrovoljno ponudili za rad i u dobroj vjeri mislili da će primiti svoju platu, situacija se kasnije mogla promijeniti uslijed ponašanja njihovog poslodavca. S tim u vezi, relevantni su bili i navodi o prisilnim predugim radnim smjenama, nedostatku pravilne prehrane i zdravstvene zaštite, te opća slika atmosfere prisile i zastrašivanja unutar kompanije SerbAz. Sud je smatrao da sve gore navedene tvrdnje, uzete zajedno, predstavljaju dokazivu tvrdnju da su podnosioci predstavke bili podvrgnuti radu ili službi koja je od njih bila iznuđena pod prijetnjom kazne i za koju se nisu dobrovoljno ponudili.

Osim toga, bila su prisutna i tri sastavna elementa trgovine ljudima: činjenica da su podnosioci bili vrbovani u Bosni i Hercegovini, da ih je privatna kompanija u grupama dovodila u Azerbejdžan i smještala u

kolektivni namjenski smještaj, a koji navodno nisu mogli napuštati bez dopuštenja poslodavca, je mogla predstavljati „vrbovanje, prevoz, transfer, skrivanje ili primanje osoba“ („radnja“); informacije u Izvještaju ASTRA o okolnostima vrbovanja otkrile su navodnu situaciju koja je mogla dovesti do vrbovanja putem obmane ili prevare („sredstva“); zaključak donesen u pogledu argumentiranosti njihove tvrdnje o „prisilnom ili obaveznom radu“ otkriva i potencijalnu svrhu iskorištavanja u obliku prisilnog rada („svrha“).

(b) Poštivanje obaveza

(i) Da li je u ovom predmetu postojala obaveza provođenja istrage – Sud je utvrdio da jeste, iako sami podnosioci predstavke nisu podnijeli formalnu krivičnu prijavu, jer je smatrao da su domaće vlasti dovoljno i u više navrata na različite načine bile obaviještene o „dokazivoj tvrdnji“, uključujući dopise AMC-a tijelima za provođenje zakona te njihovo preispitivanje neaktivnosti vlasti pred domaćim sudovima; tužba podnosioca predstavki u parničnom postupku i zahtjevi za pravnu pomoć. U vezi s ovim posljednjim, Sud je primijetio da je u kontekstu pozitivnih obaveza iz člana 3. Konvencije, koje su slične onima iz člana 4. Konvencije, dovoljno detaljne informacije sadržane u zahtjevu za međudržavnu međusobnu pravnu pomoć u vezi s navodnim teškim krivičnim djelima koja su mogla biti počinjena na državnom području države primateljice zahtjeva mogu predstavljati „dokazivu tvrdnju“ iznesenu pred tijelima te države, koja pokreće njihovu obavezu da dodatno istraže te navode.

Vlasti Azerbejdžana znale su za izvještaj Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije (ECRI) iz 2011. prema kojem su mnogi poslodavci koji zapošljavaju radnike migrante u Azerbejdžanu, uključujući građevinski sektor, pribjegavali nezakonitim praksama zapošljavanja i, kao posljedica toga, protivzakonito zaposleni migranti često su se nalazili u nezaštićenom položaju po pitanju ozbiljnih zloupotreba. Nalazi ovog izvještaja kasnije su razrađeni u Izvještaju Grupe eksperata za borbu protiv trgovine ljudima Vijeća Evrope („GRETA“) iz 2014. godine u vezi s provedbom Konvencije Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima u Azerbejdžanu. U ovom izvještaju se navodi da službenici za provedbu zakona u Azerbejdžanu navodno imaju tendenciju posmatrati potencijalne slučajeve trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije kao obične radne sporove između radnika i poslodavca i čini se da postoji zabuna između slučajeva trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije i sporova u vezi s platama i drugim aspektima uslova rada. Premda nije bio presudan, opći kontekst opisan u oba ova izvještaja bio je relevantan za ocjenu činjenica u ovom predmetu.

Prilog III. Lista intervjuisanih

S obzirom na sve navedeno, vlasti su imale obavezu djelovati na vlastitu inicijativu te pokrenuti i provesti djelotvornu istragu.

(ii) Da li je bilo ikakve djelotvorne istrage – Država nije dostavila nikakve informacije ili komentare o bilo kakvoj istrazi koju su vodila domaća tijela za provođenje zakona, te prema tome nije dokazala da je provedena bilo kakva djelotvorna istraga o navodima podnosioca predstavke. Također, ne proizilazi niti iz spisa predmeta, uključujući dokumente koje je podnijela treća strana, da je takva istraga provedena. Između ostalog, ti dokumenti nisu sadržavali nikakve podatke o bilo kakvim pokušajima da se identifikuju i ispituju potencijalne ili već identifikovane navodne žrtve, uključujući podnosioc predstavke. Budući da je Odjel za borbu protiv trgovine ljudima Ministarstva unutrašnjih poslova znao da su mnoge navodne žrtve vraćene u Bosnu i Hercegovinu i da je bio obaviješten o krivičnom postupku koji se tamo vodi, mogao je uputiti formalni zahtjev za pravnu pomoć vlastima te zemlje u skladu s Konvencijom o međusobnoj pomoći, sa zahtjevom da identifikuju i ispituju te potencijalne žrtve i dostave kopije njihovih izjava azerbejdžanskim tijelima za provođenje zakona. Osim toga, nije pokazano da su učinjeni bilo kakvi pokušaji da se identifikuju i ispituju optužene osobe koje su državljani Azerbejdžana ili imaju prebivalište u Azerbejdžanu. Tužena država stoga nije ispunila svoju procesnu obavezu da pokrene i provede djelotvornu istragu tvrdnji podnosioca predstavke u vezi s navodnim prisilnim radom i trgovinom ljudima.

Zaključak: povreda člana 4. stav 2. u njegovom procesnom aspektu (jednoglasno)

Član 41: 5.000 EUR svakom od podnosioca predstavke na ime nematerijalne štete; zahtjev za naknadu materijalne štete odbačen.

Kontakti tokom misije za utvrđivanje činjenica u Sarajevu (centralni nivo)

Ministarstvo sigurnosti BiH – Ured državnog koordinatora
Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH
Služba za poslove sa strancima BiH
Državna agencija za istrage i zaštitu (SIPA)
Agencija za rad i zapošljavanje BiH
Agencija za javne nabavke BiH
Tužilaštvo BiH
Granična policija BiH

Kontakti tokom misije za utvrđivanje činjenica na nivou entiteta i Brčko Distrikta

Ministarstvo unutrašnjih poslova FBiH (Federalna uprava policije)
Policija Brčko distrikta
Tužilaštvo Brčko distrikta
Centar za edukaciju sudija i tužilaca Republike Srpske
Inspekcija rada RS
Inspekcija rada FBiH
Zavod za zapošljavanje RS
Unija udruženja poslodavaca RS
Konfederacija sindikata RS / Sindikat industrije tekstila, kože i obuće
Privatna agencija za zapošljavanje "Kolektiv d.o.o." (online portal za zapošljavanje "Mojposao.ba")
Misija OSCE-a u BiH
Hoteli Marriot
NVO Vaša prava Sarajevo
NVO Nova generacija Banja Luka
NVO Helsinški parlament građana Banja Luka

Prilog IV. Reference i izvori za više informacija

Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina u brojevima 2021

Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina u brojevima 2019

Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Anketa o radnoj snazi 2018

Central Intelligence Agency (CIA) World Factbook 2020

Vijeće Evrope, Borba protiv trgovine ljudima

Vijeće Evrope, Konvencija o suzbijanju trgovine ljudima

Vijeće Evrope, Izvještaj Vijeća Evrope sa pojašnjenjima Konvencije o suzbijanju trgovine ljudima, Varšava 2005

Vijeće Evrope, Grupa eksperata za borbu protiv trgovine ljudima (GRETA), Izvještaj o primjeni Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, treći krug ocjene, juni 2022

Vijeće Evrope, Grupa eksperata za borbu protiv trgovine ljudima (GRETA), Pregled dobrih praksi u rješavanju pitanja trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, 2020

Vijeće Evrope, Grupa eksperata za borbu protiv trgovine ljudima (GRETA), Stručno uputstvo o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, 2020

Vijeće Evrope, Grupa eksperata za borbu protiv trgovine ljudima (GRETA), Trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije. Tematsko poglavlje 7. Općeg izvještaja o aktivnostima GRETA-e (obuhvata period od 1 januara do 31. decembra 2017), 2019

Vijeće Evrope, Grupa eksperata za borbu protiv trgovine ljudima (GRETA), Izvještaj o primjeni Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, drugi krug ocjene, juli 2017

Vodič kroz članak 4. Europske konvencije o ljudskim pravima. Zabrana ropstva i prisilnog rada. Ažurirano 30. aprila 2014.

Evropski sud za ljudska prava, Zoletić i ostali protiv Azerbejdžana (predstavka br. 20116/12)

Evropski sud za ljudska prava, Rantsev protiv Kipra i Rusije (predstavka br. 25965/04)

Evropski sud za ljudska prava, L.E. protiv Grčke (predstavka br. 71545/12)

Evropski sud za ljudska prava, Chowdury i ostali protiv Grčke (predstavka br. 21884/15)

Evropski sud za ljudska prava, V.C.L i A.N. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, (predstavke br. 74603/12 i 77587/12)

Evropska komisija, Saopštenje Komisije Evropskom parlamentu i Vijeću. Mišljenje Komisije o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji. Brisel, 29.5.2019 COM(2019) 261

Evropska unija, Zajedno protiv trgovine ljudima

FLEX, FairWork, ADPARE, Improving the identification and support of victims of trafficking for labour exploitation in the EU, Policy Paper, septembar 2016.

Helsinški parlament građana Banja Luka, Gačanica, L. Gender-Based Discrimination and Labour in Bosnia and Herzegovina, Banja Luka, 2019

Međunarodni forum solidarnosti (IFS-EMMAUS), Monitoring i evaluacija: politika suprotstavljanja fenomenu trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini januar-decembar 2018, neobjavljeni izvještaj 2020

Međunarodni forum solidarnosti (IFS-EMMAUS) i USAID, Hajrija Hadžiomerović-Muhtić, Položaj žrtava trgovine ljudima u sudskim postupcima u BiH: Analiza sudske prakse u 2018. (neobjavljeno istraživanje), 2019

Međunarodni forum solidarnosti (IFS-EMMAUS), Balkans Act NOW, Izvještaj o trgovini ljudima u 2015. godini u Bosni i Hercegovini, 2016

Međunarodna organizacija rada (MOR), Pregled neformalne ekonomije u Bosni i Hercegovini, 2019

Međunarodna organizacija rada (MOR) i Walk Free Foundation, Globalne procjene modernog ropstva. Prisilni rad i prisilni brak, Ženeva 2017

Međunarodna organizacija rada (MOR), Globalne procjene prisilnog rada, rezultati i metodologija, 2012

Međunarodna organizacija rada (MOR), Pokazatelji prisilnog rada

Međunarodna organizacija rada (MOR), Protokol iz 2014. uz Konvenciju o prisilnom radu iz 1930

International Labour Office (ILO), Hard to See, Hard to Count. Survey guidelines to estimate forced labour of adults and children, 2012

Međunarodna organizacija rada (MOR), Trgovina ljudima na Zapadnom Balkanu: Procjena potreba, 2016

International Organization for Migration (IOM), Galos, E., L. Bartolini, H. Cook and N. Grant, Migrant Vulnerability to Human Trafficking and Exploitation: Evidence from the Central and Eastern Mediterranean Migration Routes, Geneva, 2017

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH: Kombinirani 5. i 6. izvještaj Bosne i Hercegovine o provođenju Konvencije o pravima djeteta

Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine, Akcioni plan za prevenciju trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini 2008-2012.

Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine, Analiza stanja i trendova trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini (kompilacija dokumenata), 2019

Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine, Polugodišnji e-bilteni 1-4, 2018 - 2020

Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine, MOR, Smjernice za postupanje regionalnih monitoring timova za borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, 2019

Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine, CPRC, Trgovina ljudima u Bosni i Hercegovini

Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine, Catholic Relief Service & IFS-EMMAUS Smjernice o postupanju regionalnih monitoring timova za borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini; 1. izdanje, 2009

Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine, Državni izvještaji o trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini, 2014-2019

Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine, Strategija za borbu protiv trgovine ljudima 2020-2023, 2020

Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE), Misija u Bosni i Hercegovini, Postizanje pravde za žrtve trgovine ljudima: Odgovor krivičnog pravnog sistema u BiH" decembar 2021

Vijeće za regionalnu saradnju, Tržišta rada u državama Zapadnog Balkana 2019 i 2020, juni 2021

Regional Co-operation Council, Oruč, N. and Bartlett, W., Labour Markets in the Western Balkans: Performance, Causes and Policy Options, Sarajevo 2018

Results from a Delphi Survey implemented by the ILO and the European Commission, Operational indicators of trafficking in human beings, 2009

Sarajevski otvoreni centar, Gačanica, L. Socio-ekonomski položaj lezbijki, gej, biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba u Bosni i Hercegovini, 2021

Analiza situacije trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, BJR Makedoniji i Srbiji, koju su pripremile OCD-i: ASTRA, Međunarodni forum solidarnosti – EMMAUS, Partnerstvo za društveni razvoj, Open Gate/La Strada, Holandski Helsinški komitet, Comité Contre L' Esclavage Moderne (CCEM) i Udruženje ALC - Accompagnement, Lieux d'Accueil, Carrefour éducatif et social, 2013.

Skrivankova, K., Between decent work and forced labour: examining the continuum of exploitation. JRF programme paper: Forced Labour. Joseph Rowntree Foundation, novembar 2010.

Trafficking for Labour Exploitation – Tackling Group Cases, ITUC, CCME, Anti-Slavery International, 2011, https://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/forced_labour.pdf

Izvještaj Ujedinjenih nacija Situacija izbjeglica i migranata u Bosni i Hercegovini, mart 2018

United Nations, Travaux Préparatoires of the negotiations for the elaboration of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and Protocols thereto, New York, 2006

UN OHCHR, Weissbrodt, D., Dottridge M., Abolishing Slavery in its Contemporary Forms, 2002

UNODC, Issue Paper. The Concept of 'Exploitation' in the Trafficking in Persons Protocol, Vienna, 2015

UNODC, Issue Paper. The Role of 'Consent' in the Trafficking in Persons Protocol, Vienna, 2014

UNODC, Issue Paper. Abuse of a position of vulnerability and other "means" within the definition of trafficking in persons, UNODC, Vienna, 2013

US State Department Izvještaj o trgovini ljudima 2020

World Bank, Western Balkans Regular Economic Report No.21, proljeće 2022.

World Bank, Western Balkans Labour Market Trends 2020

Izvori propisa:

Ustav Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BiH, br. 25/2009 – amandman II; član II (3)

Ustav Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine FBiH, br.1/94, 13/97, 16/02, 22/02, 52/02, 60/02, 18/03 i 63/03

Ustav Republike Srpske, Službeni glasnik RS, br. 21/1992, 28/1994, 8/1996, 13/1996, 15/1996, 16/1996, 21/1996, 21/2002, 26/2002, 30/2002, 31/2002, 69/2002, 31/2003, 98/2003, 115/2005, 117/2005 i 48/2011

Krivični zakon Bosne i Hercegovine; Službeni glasnik BiH br. 40/2015 and 35/2018

Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine FBiH br. 76/2014, 46/2016 i 75/2017

Krivični zakon Republike Srpske, Službeni glasnik RS br. 64/2017 i 104/2018

Krivični zakon Brčko Distrikta BiH, Službeni glasnik BD BiH broj 19/2020

Pravilnik o zaštiti stranih žrtava trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, Službeni glasnik BiH, broj 49/13

Pravilnik o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BiH, broj 49/13

Zakon o socijalnoj zaštiti RS, Službeni glasnik RS, br. 94/2019 i 42/2020

Ostali online izvori:

cleanclothes.org/file-repository/livingwage-europe-country-profiles-bosnia-herzegovina/view

documents1.worldbank.org/curated/en/646541554470226635/pdf/Regional-Roma-Survey-Briefs.pdf

news.marriott.com/news/2019/01/18/marriott-international-has-trained-500-000-hotel-workers-to-recognize-the-signs-of-human-trafficking

www.almamedia.fi/en

www.eurasia.undp.org/content/dam/rbec/docs/Factsheet_BIH_Roma.pdf

www.eurcenter.net

www.klix.ba/vijesti/bih/podignuta-optuznica-u-slucaju-hamidovic-i-drugi-istragom-obuhvacen-i-sluzbenik-ambasade-bih-u-parizu/180510018

www.kolektiv.ba/

www.marriott.com/hotels/travel/sjjri-residence-inn-sarajevo/

www.medicazenica.org

www.mfs-emmaus.ba

www.vasaprava.org

www.wvi.org/article/youth-use-arts-raise-awareness-about-dangers-trafficking

Ova publikacija je izrađena uz finansijsku podršku Evropske unije i Vijeća Evrope. Stavovi izraženi u publikaciji ne predstavljaju nužno zvanične stavove Evropske unije ili Vijeća Evrope.

BOS

Vijeće Evrope je glavna organizacija za zaštitu ljudskih prava na kontinentu. Obuhvata 46 država članica, uključujući sve članice Evropske unije. Sve države članice Vijeća Evrope su potpisale Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, sporazum koji ima za cilj da zaštiti prava čovjeka, demokratiju i pravnu državu. Evropski sud za ljudska prava kontroliše implementaciju Konvencije u državama članicama.

www.coe.int

Zemlje članice Evropske unije odlučile su da udruže svoja znanja, resurse i sudbine. Zajedno su izgradile zonu stabilnosti, demokratije i održivog razvoja, zadržavajući kulturnu raznolikost, toleranciju i individualne slobode. Evropska unija poklanja posebnu pažnju razmjeni postignuća i vrijednosti sa zemljama i narodima izvan svojih granica.

www.europa.eu

Finansirano
od strane Evropske unije
i Vijeća Evrope

Implementirano
od strane Vijeća Evrope